

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg

Italische terra sigillata te Heerlen

Indien aan de studie van de Italische sigillata de laatste tijd hoe langer hoe meer belang wordt gehecht, dan is dit grotendeels omwille van zijn bijzondere betekenis als dateringselement. De aanwezigheid van de zgn. „arretina”, evenals die van inheemse munten en aardewerk, is vaak van belang voor de studie van de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van een bepaalde nederzetting.

Sedert jaren bewaart het Gemeentelijk Museum van Heerlen in zijn reserves een tiental terra sigillata-fragmenten van Italische herkomst die, tenzij een voorlopige vermelding ervan ¹⁾, tot nog toe niet gepubliceerd werden.

Het betreft volgende stukken (afb. 1) :

- Afb. 1, 1 : bodem van een bord in zuiver Arretijnse t.s., waarschijnlijk een fragment van het type Haltern 1 a ²⁾.
Stempel (afb. 1, 1A) CN (A)TEI CRESTV. Op onderzijde van bodem het graffito (afb. 1, 1B) ISEI (?). Inv. nr. 25, gevonden langs de Uilestraat 6 op het terrein van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst (G.G. & G.D.).
- Afb. 1, 2 : bodem van een kommetje in Arretijnse t.s., type Haltern 8. Stempel (afb. 1, 2A) XATHI in rechthoek. Inv. nr. 807, gevonden nabij het huidige parkeerterrein (Raadhuisplein).
- Afb. 1, 3 : bodemfragment van een bord in roodbruine, hard gebrande klei met matglanzende deklaag. Laat-Italische of vroeg-Gallische waar. Vorm niet nader te bepalen. Stempel (afb. 1, 3A) in „planta pedis” gedeeltelijk leesbaar als IR(?)S. Inv. nr. 958, gevonden langs de Uilestraat 6, pand G.G. & G.D.

- Afb. 1, 4 : benedenhelft van een kom in zuiver Arretijnse t.s., waarschijnlijk van het type Haltern 10 a of 11 of een tussenform van 7 a en 9 zoals Keulen ³) afb. 10, nr. 17. Stempel (afb. 1, 4 A) in rondvorm CN. AT. EVHODI. Op buitenwand tegen de voet het graffito (afb. 1, 4B) SAMMONI. Inv. nr. 11, gevonden langs de Coriovallumstraat (Krutsergats).
- Afb. 1, 5 : randstuk van een bord in zuiver Arretijnse t.s., type Haltern 1a. Inv. nr. 959, gevonden nabij het Raadhuisplein (terrein V. & D.) — Dr. Poelsstraat.
- Afb. 1, 6 : randfragment van een kelkvormige beker (calix of cantharos) in zuiver Arretijnse t.s. Geprofileerde rand met ingesnoerde lip, versierd met kerfband-ornament. Op de schouder een gedeelte van een opgelegd handvat of oortje. Waarschijnlijk een variant van het type Drag. 11 of Haltern 18. Inv. nr. 967, gevonden bij het Raadhuisplein (terrein V. & D.) — Dr. Poelsstraat.
- Afb. 1, 7 : randstuk van een groot bord (diam. 38 cm) in Italische t.s., fijne lichtbruine tot roodachtige klei met matglanzende deklaag. De rand is versierd met kerfbandornament. Type Haltern 2 b. Inv. nr. 185, gevonden langs de Uilestraat.
- Afb. 1, 8 : randfragment van een bord in Italische t.s., fijne lichtbruine klei met bruinrode, matglanzende deklaag. Type Haltern 2 a. (Verzameling Leufkens.)
- Afb. 1, 9 : randfragment van een bord of kom in zuiver Arretijnse t.s.; type niet nader te bepalen. Inv. nr. 974, gevonden langs de Uilestraat 6 (terrein G.G. & G.D.).
- Afb. 1, 10 : bodemstuk van een bord in Italische t.s. Bruinrose klei met lichtbruine, matglanzende deklaag. Waarschijnlijk van een type Haltern 2 a. Inv. nr. 969, gevonden nabij het Raadhuisplein.

Zoals blijkt zijn zes fragmenten (1, 2, 4, 5, 6 en 9) van zuiver Arretijns fabrikaat, waarvan er volgens de naamstempels twee met zekerheid uit de ATEIVS-bedrijven (afb. 1, 1 en 4) stammen. Laatstgenoemde merken noemen naast de naam van de bedrijfsmeester CN. ATEIVS ook deze van zijn slaven CRESTVS en EVHODVS, het fragment afb. 1, 2, draagt alleen de naamtekening van XANTHVS. Een gelijkwaardige (waarschijnlijk identieke) naamstempel als het exemplaar afb. 1, 4 A werd ooit op dezelfde vorm teruggevonden in een depotvondst te Mainz ⁴), welke gedateerd werd tussen de jaren 11—20 na Chr. Merkwaardig is de stempel in „planta pedis” (afb. 1, 3 A) die jammer genoeg niet met zekerheid

te identificeren is, maar een typische verschijning is voor Tiberius' tijd. Trouwens, te oordelen naar de kwaliteit van de klei, is dit exemplaar eerder te beschouwen als een zgn. laat-Italisch of vroeg-Gallisch produkt. Typologisch behoren twee stukken (1 en 5) tot servies I, vier 2, 7, 8 en 10) tot servies II en één (4) tot de vormen van III, de overige fragmenten zijn niet nader te bepalen.

Het zou onjuist zijn aan de hand van de hier behandelde stukken een preciese tijdsbepaling voor de vroegste fase van romeins Heerlen vast te leggen; hiervoor ontbreken ons nog te veel gegevens en dat is trouwens ook niet de bedoeling van deze korte nota. Nochtans menen we dat dit doorsnee-materiaal een horizont beslaat welke het laatste derde van Augustus' regering en deze van Tiberius omvat.

Diepgaande beschouwingen bij deze vroege archeologica kunnen vooralsnog niet gemaakt worden, het gaat hier immers om losse vondsten waarvan ons de stratigrafische status ontbreekt. Nochtans is de aanwezigheid van dit soort materiaal in de bodem van Coriovallum een gegeven waarmee dient rekening gehouden te worden bij de archeologische en historische studie van deze romeinse site. Over de vorm en de aard van Coriovallum als romeinse nederzetting alsmede de betekenis die het had ten tijde van Augustus, is nog steeds weinig met zekerheid bekend. Door zijn ligging, aan het snijpunt van een reeks belangrijke wegen, dacht men lange tijd dat het de betekenis van een „statio” had. Dat de latere burgerlijke vicus tijdens en vanaf de periode Tiberius—Claudius het karakter van een dergelijke nederzetting bezat is aanneembaar, maar of het Augusteïsche (militaire?) Coriovallum de functie van een statio had blijft voorlopig een vraagteken.

Bij een dergelijke probleemstelling kan men de ontstaans- en ontwikkelingsfase van Coriovallum langs twee verschillende aspecten benaderen. Enerzijds moet de uitbreiding van de latere burgerlijke nederzetting gezien worden in de functie van een bepaalde topografische gesteldheid; anderzijds kan men het geheel der oudste vondsten en alles wat er bij hoort belichten in het brede archeologisch kader waarbij de militaire gebeurtenissen in onze gewesten een zekere rol hebben gespeeld.

Het kan geen toeval zijn dat negen van de tien hierboven besproken Italische fragmenten aangetroffen werden in een zone welke begrepen ligt tussen de assen van de huidige Coriovallumstraat en Uilestraat. Het ligt o.i. voor de hand dat er een verband bestaat tussen dit tamelijk afgelijnd en tevens beperkt verspreidingsgebied en de aanwezigheid van de vroege heerbaan Bavay—Keulen die het smalle plateau van Heerlen in deze richting (W.O.) axiaal doorkruist. Daarbij liggen deze vroege t.s.-fragmenten gedeeltelijk gegroepeerd nabij het kruispunt dat deze baan met een andere belangrijke weg, komende van Xanten, vormt.

Het staat ondertussen vast dat Heerlen een Augusteïsche houtbouw fase heeft gekend; de recentste (1952) opgravingen door de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek onder leiding van prof. dr. J. E. Bogaers brachten gebouwsporen uit deze periode aan het licht⁵⁾. De hier opgetekende grondsporen van leem-houten constructies lagen heel

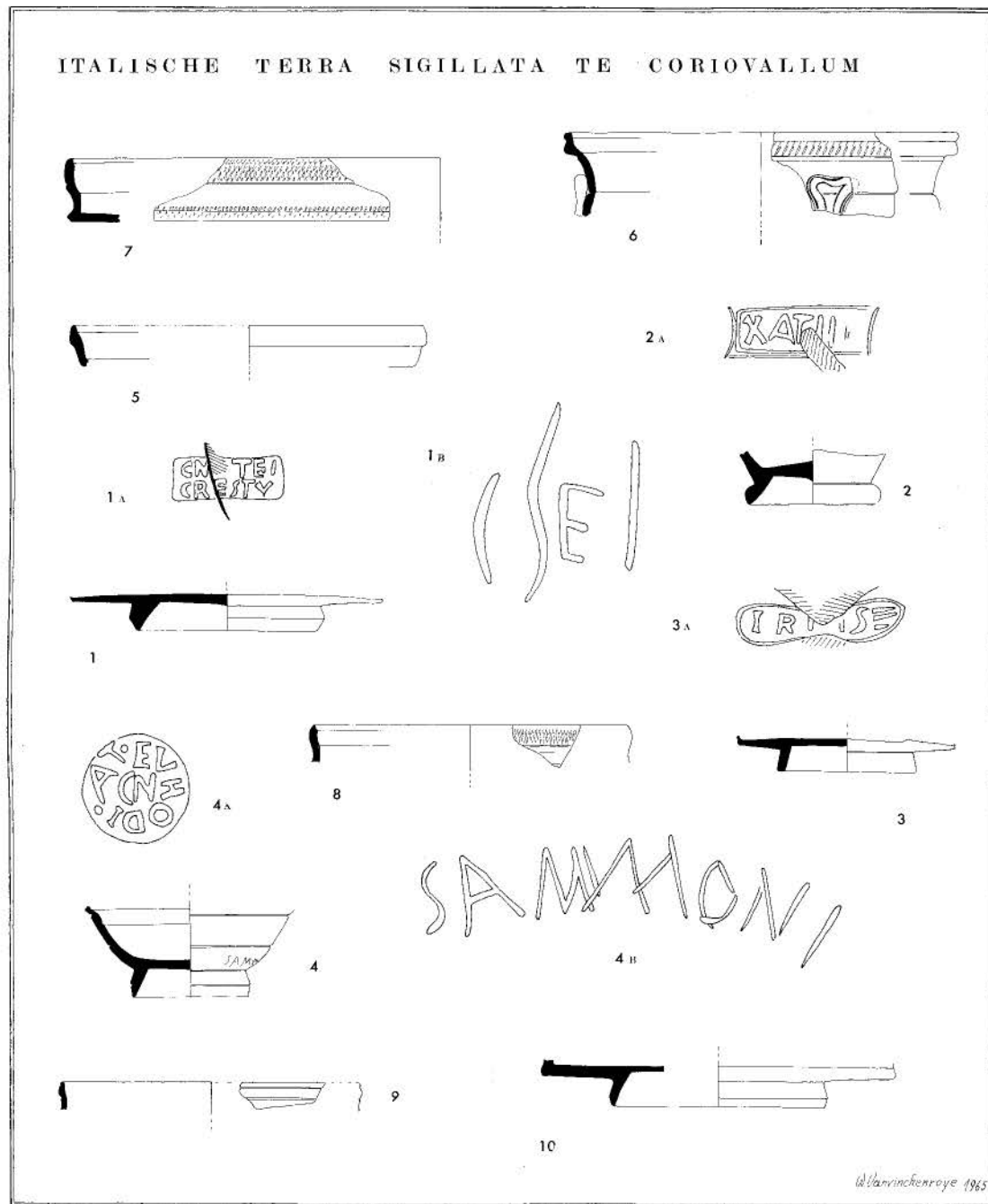
merkwaardig ook weer in de onmiddellijke nabijheid van voornoemd wegensnijpunt. Bij dit alles kan men de vraag stellen of er enig verband bestaat tussen deze Augusteïsche gebouwsporen met bijbehorende Italiësche keramiek en de verschillende kwestieuse spitsgrachten ⁶⁾ welke op meerdere plaatsen werden aangegraven en onderzocht. Feit is echter dat zowel de gracht(en) noordelijk van de Nieuwe Lindestraat als deze noordelijk van het thermengebouw evenwijdig zijn met de heerbaan Bavay—Tongeren—Keulen en tevens haakrecht verlopen op de weg Xanten—Aken—Trier. Vermelden we nog dat de inheemse Avauciamunt, rond begin Tiberius' regering uit de omloop verdwenen ⁷⁾, gevonden werd langs de huidige Kap. Berixstraat (Groene Kruis), dus op een terrein ongeveer 30 m ten zuiden van de meest zuidelijk bekende gracht. Dit kan een aanduiding zijn dat, hoe dan ook, de in Augustus' tijd bebouwde sektor ook een gedeelte van de zuidelijke heuvelrug van Heerlen omvatte. Strategisch gezien een buitengewoon gunstig gelegen plaats. In dit opzicht willen we het reeds eerder door A. van Giffen geopperd vermoeden bijtreden als zou men „... alleen nog met redelijkheid kunnen veronderstellen, dat de gevonden gracht de noordelijke begrenzing van een zuidelijk van de thermen gelegen vesting zou vormen...⁸⁾).

Van belang is dat Heerlen als wegenknooppunt een tussenplaats vormt op het tracé van belangrijke wegen, die in de vroegste perioden een reeks Augusteïsche legerkampen verbonden, nl. Tongeren en Keulen met langs de Rijn Neuss en Asberg en verder nog Vetera bij Xanten met de nabijgelegen vestingen aan de Lippe. Ten aanzien van deze situatie is het helemaal niet uitgesloten dat Coriovallum ten tijde van Augustus — begin Tiberius een door bepaalde legereenheden bewaakte post was, in welke nabijheid zich de plaatselijke bevolking concentreerde en waaruit later de statio alsdusdanig ontstond.

Voorlopig kan alleen een systematisch bodemonderzoek meer klaarheid brengen. Ondertussen wil deze korte nota slechts een beperkte bijdrage zijn tot een bredere kennis van de Italiësche terra sigillata in onze gewesten met alles wat dit voor de archeologie impliceert.

Tongeren.

W. Vanvinckenroye.

Fragmenten van Italiësche terra sigillata in het Gemeentelijk Museum van Heerlen (Ned. Limburg). Profielen op schaal 1/1, naamstempels (1A, 2A, 3A en 4A) en graffiti (1B en 4B) op schaal 4/1.

- 1) Cfr. L. van Hommerich, *Heerlens Romeins Verleden, Het Land van Herle*, Jubileumboek, 1950—1960, blz. 9—10;
A. E. van Giffen en W. Glasbergen, *Thermen en Castella te Heerlen-Coriovallum*, *Ant. Class.* 1948, blz. 254 en de daar geciteerde literatuur.
- 2) L. Loeschcke, *Keramische Funde in Haltern*, *Mitt. d. Altert.-Komm. f. Westfalen* 5, 1909, blz. 101.
- 3) F. Filtzinger, *Zur Lokalisierung der Zweilegionsfestung „Apud Aram Ubiorum”*, *Kölner Jahrbuch B.* 6, 1962/63, blz. 23—57.
- 4) W. von Pfeffer, *Ein kleines Sigillata-Depot aus Mainz*, *Mainzer Zeitschrift* 56/57 (1961/62), blz. 208, Abb. 1, nr. 8.
- 5) Deze gegevens zijn overgenomen uit de gedeeltelijke dokumentatie welke berust in het Gemeentelijk Museum van Heerlen, vermits van bedoelde opzoekingen van 1952 het gedetailleerd opgravingsverslag nog niet verscheen. De hier besproken arretina zijn niet herkomstig van het kleinvondstenmateriaal dat dit onderzoek opleverde, hetgeen niet uitsluit dat er tussen de toen gedane vondsten Italische t.s.-fragmenten kunnen aanwezig zijn.
- 6) Cfr. P. Peters, *De spitsgracht om Coriovallum*, *De Maasgouw* jg. 39, 1919 XII, blz. 89—92; J. H. Holwerda, *Romeins Castellum te Heerlen*, *Oudh. Mededelingen N.R.* I, 1920, blz. 38—39, Taf. VIII, afb. 22; A. van Giffen en W. Glasbergen, o.c., blz. 205.
Tijdens het onderzoek van 1952 werden bepaalde spitsgrachten nogmaals op verscheidene plaatsen aangegraven en onderzocht. Prof. Bogaers kon toen een vollediger en duidelijker stratigrafie en chronologie vastleggen.
- 7) Cfr. H. Van de Weerd, *Inleiding tot de Gallo-Romeinse Archeologie der Nederlanden*, Antwerpen 1944, blz. 171.
- 8) A. van Giffen, o.c., blz. 206.

Een St Vincentiusvereniging te Schaesberg vóór 100 jaar

Daar ik uit vage berichten moest afleiden, dat er in de tweede helft der vorige eeuw te Schaesberg een St Vincentiusvereniging moet bestaan hebben, maar daarover ter plaatse geen gegevens kon verkrijgen, wendde ik mij tot de Hoofdraad van de St Vincentiusvereniging in Nederland en deze verrastte mij aangenaam met een dossier over de Conferentie van de H. Barbara te Schaesberg.

En wat ik reeds vermoedde werd bewaarheid; de oprichting der conferentie was het werk van de latere mgr. Savelberg, die van 1862—65 kapelaan te Schaesberg was. Deze sociaal voelende priester was een man van de daad, die ten aanzien van de nood in zijn omgeving niet werkeloos bleef, maar afdoende leniging trachtte te brengen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat hij, geïnspireerd door het voorbeeld van Heerlen en Kerkrade, een St Vincentiusvereniging in zijn parochie in het leven riep.

Uit de in het dossier aanwezige stukken blijkt, dat de Conferentie van de H. Barbara te Schaesberg werd opgericht de 4de mei 1864, de inlijving door de Hoofdraad plaats had op 19 september en de plechtige installatie op 30 oktober van dat jaar door de eerwaarde heer professor Deutz, president der conferentie van Kerkrade.

Het verzoek aan de Hoofdraad om inlijving, gedateerd van 27 juli 1864, vermeldt het volgende:

Conferentie van de H. Barbara te Schaesberg, gesticht de 4de mei 1864. De conferentie houdt zich bezig: 1° met het bezoek der arme gezinnen; 2° met het beschermchap der kinderen en handwerksleerlingen. De conferentie houdt haar wekelijkse zittingen des woensdags te 7 ure in het Gemeentehuis.

BUREAU DER CONFERENTIE.

President: de heer Savelberg P. J.	woonplaats Schaesberg
Vice-president: de heer Melchers A.	„ „
Secretaris: Vliegen P. H.	„ „
Penningmeester: Zaubrecher F.	„ „

LEDEN DER CONFERENTIE.

Bureau:	
Savelberg Peter Joseph	Kapelaan.
Melchers Albert	Rentenaar.
Vliegen Peter Hubert	Hoofdonderwijzer.
Zaubrecher Frans	Eigenaar.

Leden:	
Jongen Willem Erasmus	Landbouwer.
Quaedvlieg Hubert	”
Wimmers Joseph	zonder beroep.
Erkens Joseph	Meester Schoenmaker.

De leden van het Bureau der Conferentie te Schaesberg verklaren ook namens hun medebroeders, dat zij het Algemeen Reglement der Vereniging, in het Handboek voorkomende, getrouw zullen opvolgen en verzoeken de Hoofdraad van Nederland de inlijving der Conferentie in de Vereniging te bevorderen.

Te Schaesberg de 27ste juli 1864.

Gezien door ons (w.g.)

M. J. H. Bursgens	P. J. Savelberg	Alb. Melchers
Pastoor	P. H. Vliegen	F. J. Zaunbrechers

De president der nieuwe conferentie, kapelaan Savelberg, laat het verzoek om inlijving vergezeld gaan van een in het Frans gestelde brief, die aldus luidt:

Monsieur,

En vous renvoyant le bulletin ci-joint, dûment rempli, signé par le bureau de la conférence et approuvé par M. le curé de notre paroisse, j'ai l'honneur de vous apprendre que le bureau susdit après avoir examiné les questions de forme que le Conseil supérieur a bien voulu lui soumettre par votre Estimé du 26 Juin passé, a déclaré:

- 1° qu'elle a l'intention d'observer le reglement général, tel qu'il se trouve expliqué dans le Manuel de la Société;
- 2° qu'elle reconnaît le Conseil supérieur comme placé à la tête de la Société dans ce pays et est prête à suivre ses avis;
- 3° qu'elle est prête à concourir aux frais de ce conseil par un don annuel de 5 francs.

Par ce qui regarde maintenant les autres renseignements demandés je vous fais un extrême plaisir de vous informer que la conférence, établie sur le désir exprès de Mr le curé et bien vue par l'autorité civile, a remontré les meilleurs sentiments dans toute la paroisse, exclusivement catholique, surtout parmi les personnes notables, qui tout y prennent part, soit comme membres actifs, soit comme membres honoraires. Le nombre des familles consignées sur la liste civile des pauvres remonte à 25 sur une population de 13 à 1400 âmes, qui s'occupe en général de l'agriculture. Ces pauvres ne manquent pas précisément de secours matériels, qu'ils trouvent suffisamment dans la bienfaisance de la classe aisée assez nombreuse, mais on sent le besoin que ses secours passant par les mains des membres de la conférence, leur soient distribués.

suivant leur besoin, dans leur habitations mêmes, afin d'empêcher qu'ils ne s'adonnent à la paresse ou prennent l'habitude de mendier, qui est si pernicieuse, comme nous en faisons l'expérience, surtout aux enfants. Ils ont en outre besoin d'être excités à envoyer leurs enfants régulièrement à l'école et au catéchisme et à les mettre plustard en apprentissage ou en service dans tels lieux et telles maisons, où ils puissent être préservé, autant que possible, de la contagion et de la corruption de la siècle. Voilà les principaux besoins, auxquels notre petite conférence se propose de subvenir avec la grâce de Dieu en regardant comme oeuvre principal la visite régulière et assidue des pauvres à domicile.

Quant à l'avis, que vous avez eu la bonté de me donner par rapport à la présidence à exercer par un laïc, je vous en remercie de bon coeur; mais quoique je partage entièrement vos sentiments sur ce point, j'ai dû, malgré moi, accepter la charge de président, que tous les membres s'obstinaient à m'offrir de voix unanime, puisque suivant leur sentiment et celui de MM. les Présidents des conférences de Kerkrade et de Heerlen, que j'ai consultés la-dessus, la consolidation et la prospérité de la conférence le demandent.

Je me vois donc obligé de demander au nom de notre conférence, à sa faveur, une exception à la règle générale. J'espère cependant, que cette exception ne sera que momentanée, parce que je suis résolu de déposer ma présidence aussitôt que je parviendrai à convaincre mes confrères, qu'il n'est plus nécessaire à la consolidation ou à la prospérité de la conférence.

Agrééx, Monsieur l'assurance du profond respect et de la haute considération, que vous portent le bureau de la conférence et en particulier.

Votre très-humble serviteur

J. Savelberg.
Deur.

Schuerberg a 28 Junii 1864.

Van de plechtige installatie der conferentie heeft de secretaris meester Vliegen een met schoolmeesterlijke hand geschreven (en de schoolmeesters uit die tijd konden schoon schrijven) verslag gemaakt, dat aldus luidt:

Buitengewone vergadering van den 30 sten October 1864, waarin onze Conferentie van de Heil. Barbara plegtig geïnstalleerd wordt door den Eerwaarden Heer Professor Deutz, President der Conferentie te Kerkrade.

Tegenwoordig zijn: Van onze Conferentie de Heer President met de gezamenlijke werkende leden namelijk de Heeren Melchers (vice-President), Zaunbrechers (kassier), Vliegen (secretaris) en verder Quaadvlieg, Jongen, Wimmers en Erkens.

Verder als Eere-President de Eerwaarde Heer Bursgens, pastoor der Parochie, als eereleden: de heer Burgemeester met een aantal aanzienlijke ingezetenen der gemeente en verder sommige leden der Conferentie van Kerkrade en verscheidene leden der Conferentie van Heerlen.

De President opent de vergadering met het gewone gebed en leest daarna den brief voor, waardoor de heer Lux, President van den Hoofdraad der Vereeniging van den Heil. Vincentius van Paulo in Nederland aan onzen President mededeelt, dat onze Conferentie den 19den September 11. bij de Vereeniging van den Heil. Vincentius van Paulo is ingelijfd en tevens den President der Conferentie te Kerkrade benoemt om in een plegtige vergadering de installatie te verrigten.

Daarna verheft zich de eerwaarde heer Deutz en verklaart met plegtige woorden onze Conferentie ingelijfd te zijn bij de vereeniging van den Heiligen Vincentius, krachtens der hem door den Hoofdraad verleende machtiging; deze verklaring vergezeld hij van een korte maar vurige aanspraak, waarin hij beweert, dat de krachtige deelneming aan de vereeniging van den Heil. Vincentius een werk van Christelijke liefde is, dat niet alleen door de verhevenste verdiensten bekroond wordt, maar ook eer en roemvoel is voor de mensen zoowel als in de oogen van God; dit laatste bewijst hij uit de natuur van het werk zelve, dat de edelmoedigste zelfverloochening en zelfopoffering vereischt en door eenige schitterende voorbeelden van door hunnen rang en hun aanzien uitmuntende mannen, wier namen des te meer indruk verwekt in de vergadering omdat zij onder de tegenwoordige eereleden nabestaanden telt. Ten slotte moedigt de welsprekende redenaar aan om door broederlijke eendragt, door edele zelfopoffering en eenparig gebed naar krachten aan de welvaart der nieuw opgerichte Conferentie mede te werken.

Vervolgens neemt onze President het woord op om den heer President van Kerkrade voor de verrigte installatie en zijne aanmoedigende woorden namens de hele Conferentie, alle werkende en eereleden, namens den eerwaarden Heer Pastoor en de armen en behoeftigen der gemeente zijn hartelijksten dank te uiten.

In het bijzonder dankt hij hem voor het schoone sermoen, waarin dezelfde eerwaarde heer voormiddags onder de plegtige hoogmis met zijne bekende welsprekendheid het dubbel doel der vereeniging van den heil. Vincentius, namelijk de heiliging harer leden en de liefderijke verzorging der armen in hun lichamelijke, zedelijke en godsdienstige behoeftens, op eene even zoo duidelijke als indrukwekkende wijze ontwikkelt en de grote loon getoond, die hier en namaals aan alle deelgenooten van dit groote werk der Christelijke liefde te wachten stond.

Daarna geeft onze President aan zijne medebroeders van Heerlen en Kerkrade zijne vreugde te kennen over hun verschijnen in de plegtige vergadering, wat hem in zekeren zin tot waarborg strekt onzer jonge Conferentie, welke zoo te zeggen ontstaan is door het zien der vruchten, welke de Conferentiën van Heerlen en Kerkrade, in wier midden zij geplaatst is, rondom verspreiden en zich van de voortdurende onderlinge betrekkingen niets anders dan goeds beloven kan; maar uwe tegenwoordigheid zegt hij daarna tot de tegenwoordig zijnde ingezetenen van Schaesberg

gewend, verschaft ons dien waarborg in den vollen zin, omdat uwe begunstiging en krachtdadige medewerking de bron zal moeten openen, waaruit de nieuwe conferentie zoo wel hare eigen als ook de hulpmiddelen moet putten om haar doel te bereiken en de armen in hunne materiële, geestelijke en godsdienstige behoeftens te voorzien. Zoo dan wekte hij ten slotte de tegenwoordige medeburgers op om als werkend of als eeredidder Conferentie bij te treden of haar ten minste door een jaarlijkse, nog zoo geringe bijdrage voornamelijk echter door aanhoudend gebed te ondersteunen.

Daarna wordt de Collecte gehouden, die gezamenlijk met die van den voormiddag in de kerk gehouden, de som bedraagt van 90 gulden.

De vergadering wordt eindelijk gesloten door het gewone gebed, waarna alle van elkander vreedzaam en verheugd afscheid nemen, vervuld met de beste wenschen en blijde vooruitzichten voor de welvaart van onze nieuwe geliefkoosde Conferentie.

Bij de oprichting telde de conferentie 8 leden. Daarna trad nog toe dhr. Jacob Dautzenberg. De leden behoorden allen tot de beter gesitueerde inwoners der gemeente, die ook de parochie vormde.

De voorzitter was kapelaan.

De onder-voorzitter Albert Melchers was eigenaar en exploitant van de hoeve Ingwie.

De secretaris Pieter Hubert Vliegen was hoofd der school te Schaesberg van 1862 tot zijn plotselinge dood in 1902. Hij was, zoals ik hem gekend heb, een flinke corpulente man, die „der groete meester” genoemd werd (blijkbaar in tegenstelling met „der klinge meester”, meester Linssen). Vliegen was een goed onderwijzer, met groot gezag onder de leerlingen en in hoog aanzien bij de ouders. Hij stelde veel belang in de leerlingen. Ik persoonlijk ben hem veel dank schuldig. Ik bezit nog een Woordenboek door van Dale, dat hij mij geschonken heeft.

De penningmeester Frans Joseph Zaunbrecher woonde in het huis thans Hoofdstraat 12. Hij was rentenier.

Jan Willem Erasmus Jongen was eigenaar en exploitant van de hoeve de Put. Zijn zes kinderen, 3 zoons en 3 dochters, allen ongetrouwd, woonden er nog in het begin van deze eeuw en oefenden er het landbouwbedrijf uit. Quaadvlieg Hubert Joseph was halve (pachter) van de hoeve Kakert. De familie Quaadvlieg heeft bijna 2 eeuwen op deze boerderij gewoond.

Joseph Wimmers woonde, ongetrouwd, bij zijn broer, die halve was op de boerderij van het kasteel Schaesberg.

Pieter Joseph Erkens, meester schoenmaker, heb ik niet verder kunnen identificeren.

Jacob Dautzenberg was winkelier en woonde op de Lichtenberg in het huis, waar tot voor kort de familie Pieters woonde. Het is thans afgebroken.

Verder waren nog tot de beter gesitueerden der gemeente te rekenen, de familie de Rosen van Strijthagen, de burgemeester J. Melchers, halve van Leenhof, de halves van de boerderijen van Strijthagen en Overste hof, alsmede de familie Erens uit de Kamp. Zij zullen allen wel tot de honoraire leden behoord hebben.

De rest van de bewoners der gemeente bestond voor een groot gedeelte uit kleine boeren, die meestal met een of twee koeien een paar bunder eigen grond bewerkten en een heel sober bestaan leidden. Dit was ook het geval met de arbeiders, meestal boerenknecht of dagloner. Dan was er nog een aantal armlastigen, die geen voldoende middelen van bestaan hadden. Hier kon een St. Vincentiusvereniging nuttig werk verrichten. Maar de oprichting er van in een kleine plaats als Schaesberg was toch iets ongewoons. Wel waren er reeds conferenties in Heerlen, Kerkrade en Vaals. Dit waren grotere plaatsen met min of meer vooruitstrevende bewoners, Heerlen als marktplaats en hoofdplaats van een kanton, Kerkrade door de invloed van Rolduc en Vaals onder die van Aken.

De conferentie te Schaesberg dankte haar ontstaan alleen aan het initiatief van kapelaan Savelberg, die hier zijn loopbaan als sociale werker begon. Het is jammer, dat hij maar korte tijd de leiding van de conferentie heeft kunnen hebben, daar hij reeds in 1865 als kapelaan overgeplaatst werd naar Heerlen. Doch heeft de door hem opgerichte vereniging na zijn vertrek nog jaren van bloei gekend.

In het dossier van het archief van de Hoofdraad bevinden zich de statieke opgaven der conferentie over de jaren 1864 t/m 1871 en van 1876 t/m 1878, waarvan sommige vergezeld zijn van een toelichtend verslag.

Uit de gegevens blijkt, dat de vergaderingen gehouden werden in het gemeentehuis (tevens school; naderhand kapelanie en woning van de koster, gelegen naast de tegenwoordige bibliotheek; na de laatste oorlog afgebroken) en wel des woensdags te 6 ure 's avonds.

De opgaven over het jaar 1864 vermelden verder: 9 werkende en 9 honoraire leden, 18 bezochte gezinnen en 15 kinderen op scholen voor lager onderwijs geplaatst en de volgende financiële opgaven:

Inzameling op de wekelijkse zittingen	f 78,25
Inzameling bij algemene vergaderingen	„ 16,70
Vrijwillige giften en inschrijvingen van honoraire leden	„ 165,—
	<hr/>
Totaal	f 259,95

Uitgaven.

Ondersteuning in natura	f 84,60
Ondersteuning in geld	„ 13,—
Kosten van liefdewerken: scholen	„ 48,—
Abonnement op het Bulletin (Hollandse)	„ 3,—
Bijdrage voor de Algemene Raad	„ 5,—
	<hr/>
Totaal	f 153,60

Balans.

Inkomsten	f 259,95
Uitgaven	„ 153,60
	<hr/>
Saldo	f 106,35

Dit eerste jaarverslag gaat vergezeld van een eigenhandig geschreven brief van de voorzitter, kapelaan Savelberg, die aldus luidt:

Mijnheer de President.

Wij beijveren ons U de verzochte statistieke opgaven onzer conferentie

beginnende den 11 Mei ll, dag harer instelling, benevens de bijdrage voor den Algemeenen Raad en het abonnement op het bulletin ter somme van 8 gulden, hiermede te verzenden. Ik heb er het proces-verbaal van de installatie bijgevoegd, hetwelk UE door den brief van 5 Oct. 1864 gevraagd had en dat tot heden is blijven liggen, zonder andere reden, rond-uit bekend, dan om het gezamenlijk met de bijliggende stukken afzenden te kunnen.

Zooals uit de statistieke opgaven blijkt mag de uiterlijke toestand onzer vereeniging wel een bloeiende genoemd worden. Sedert den dag harer instelling is zij om twee werkende leden vermeerderd en het getal der behoeftige huisgezinnen verdubbelt worden, terwijl er een relatief mooi overschot is om onze liefdewerken te vergroten en meer uitbreiden.

Het verstrekt ons tot groot genoegen UE voor de eerste keer hetzelfde te kunnen verzekeren omtrent haren innerlijke toestand. De geest van eensgezindheid en eendragt welke de leden van het begin af bezielde heeft, is gedurig dezelfde gebleven en geen enkele keer in de wekelijksche zittingen die regelmatig gehouden en doorgaans vlijtig bezocht worden, gestoord worden. Met het opnemen en ondersteunen der behoeftige gezinnen zijn wij langzaam en voorzichtig te werk gegaan, trachtende vooreerst hunne werkelijke behoeftens te leeren kennen. Nu lijden onze armen niet zoo zeer gebrek aan voedsel als aan beddegoed, kleeding en brandstoffen voor den winter. Behalve eenige onvermogene zieken en oude lieden zijn het huisgezinnen, waarvan de man gewoonlijk als boerenknecht uitwoont of als daglooner arbeidt en niet genoeg verdient om zijne hulpelooze kinderen, die soms talrijk zijn, eenen ouden vader of oude moeder met deze nooddurftige zaken behoorlijk te voorzien. Daarom bepalen zich onze ondersteuningsmiddelen hoofdzakelijk op deze voorwerpen. De invloed, die wij daardoor op de genoemde huisgezinnen uitoefenen, geeft ons een goed middel aan de hand om de ouders aan te zetten hunne kinderen behoorlijk naar de school en de christelijke leering te laten gaan, hetgeen tot dusverre onder deze klas van lieden veel te wenschen laat.

Ten einde aan een andere wezenlijke behoefte, die zich hier te lande hevig gevoelen doet, te voldoen, is het ons gelukt met weinig kosten eene school voor vrouwelijke handwerken op te richten, gehouden door de eerw. zusters van den h. Franciscus, die te Heerlen gevestigd zijn, vanwaar zij wekelijks twee maal hiernaar toekomen om onze meisjes in het naaijen en breijen onderwijs te geven. Wij hebben het zoo ingerigt, dat de leerlingen, zoo wel de vermogende als de behoeftige, niets betalen, maar de geheele arbeid, die zij al leerende verrigten, komt aan onze arme familiën. Wij hebben dus redenen genoeg om den goeden God van harte te danken voor den zegen, die hij aan onze opgroeiende vereeniging heeft willen schenken. Tevens danken wij ook den Hoofdraad voor de welwillendheid, waarmee hij de inlijving van onze vereeniging bewerkt heeft. UE leggen wij echter in het bijzonder onze erkentelijkheid aan den dag voor het ijverig en liefderijk belang, dat UE voor deze onze geliefkoosde zaak bezwezen heeft en wij durven UE verzoeken van ons uwe genegenheid althans te bewaren en Uwe gebeden met de onze te vereenigen, opdat de goede God ons in den geest der instelling moge behouden, onze zwakke pogingen

zegenen en onze arbeid vruchtbaar maken voor ons zelve en onze armen. Ontvang, Mijnheer de President, waarde Medebroeder, voor alle leden van den Hoofdraad met de broederlijke groeten van de conferentie de verzekering van onze hoogachting en innige gehechtheid in Onzen Heer Jezus Christus.

UE ootmoedige dienaar
w.g. P. J. Savelberg.

Schaesberg, den 22 Febr. 1865.

Uit deze brief blijkt, dat behalve onder de zieken en ouden van dagen de armen vooral te zoeken zijn onder de arbeiders, die van hun loon de kinderen nog wel eten kunnen verschaffen, maar niet kunnen voorzien in kleding, beddegoed en brandstof; verder dat de leniging van de nood niet doel maar middel is om de ouders de ogen te openen voor de opvoeding der kinderen. Er bestond toen nog geen leerplicht (deze dateert pas uit 1900) en nog heel wat kinderen van de minder goeiden bezochten geen school. Tekenend voor het sociale werk is de oprichting van de school voor vrouwelijke handwerken, waarvoor hij de zusters Franciscanessen van St. Clara weet te winnen. Ook zag het gemeentebestuur het nut van deze instelling in, want het gaf in de volgende jaren een subsidie van f 50,— voor dit doel aan de St. Vincentiusvereniging.

De statistieken bieden het volgende beeld van

	<i>inkomsten</i>	<i>uitgaven</i>
1864	f 259,95	f 153,60
1865	„ 566,25	„ 544,45
1866	„ 451,30	„ 427,16
1867	„ 273,85	„ 263,50
1868	„ 426,36	„ 382,97
1869	„ 319,86	„ 279,90
1870	„ 357,67	„ 327,41
1871	„ 410,52	„ 405,29
1876	„ 211,69	„ 203,35
1877	„ 203,49	„ 203,49
1878	„ 156,69	„ 153,55

Zo op het eerste gezicht lijken het nog al kleine bedragen, waarover de conferentie beschikte, doch vergeleken met de koopkrachten van ons geld mogen we ze met 10 vermenigvuldigen en dan is f 5000,— een groot bedrag voor een gemeenschap van goed 1000 zielen.

Het jaarverslag over 1865 vermeldt het aftreden van Savelberg als president wegens zijn benoeming tot kapelaan te Heerlen. Hij werd als president opgevolgd door baron Guillaume de Rozen, die op 19-4-1865 tot de conferentie was toetreden. Hij was pas 19 jaar en woonde op het kasteel Strijthagen met zijn moeder, de weduwe van baron Victor de Rosen, die van 1847-'57 burgemeester der gemeente Schaesberg was en met zijn jongere broer George. Deze treed wegens zijn jeugdige leeftijd

als adspirant lid toe. Tevens trad als lid toe de opvolger van Savelberg, kapelaan Grooten.

Tevens vermeldt het verslag, dat een jongen geplaatst is in een gezin, waar hij in de gelegenheid gesteld wordt om school en catechismus te volgen en dat twee weeskinderen door bemiddeling van de conferentie te Sittard op een kostschool geplaatst zijn.

Uit het verslag over het jaar 1866 vernemen we, dat de penningmeester Zaunbrecher wegens vertrek als lid is afgetreden en eveneens George de Rosen als adspirant lid, misschien in verband met zijn indiensttreding als vrijwilliger bij de pauselijke zouaven. Verder constateert het verslag, dat de bedelarij langs de huizen afneemt en dat een spijskokerij, waarnaar de hoofdraad informeert, alhier overbodig is, daar vele armen bij de goeuden hun middageten ontvangen.

De verslagen der volgende jaren vermelden naast de financiële toestand alleen dat de vergaderingen regelmatig gehouden worden en goed bezocht zijn en dat ook het bezoek der armen regelmatig plaats vindt. Tot 1868 wordt de gemeentelijke subsidie voor de school vermeld, daarna schijnt de school niet meer te bestaan.

Voor het jaar 1871 wordt aan de Hoofdraad verzocht het Bulletin dat nog steeds aan het adres van kapelaan Savelberg gestuurd wordt, te willen zenden aan kapelaan Grooten.

In het jaar 1872 trof de conferentie een zware slag door het overlijden van de jeugdige president baron Guillaume de Rosen. Aan de Hoofdraad werd een overlijdensbericht gezonden, dat nog in het archief aanwezig is. Het luidt:

M.

Madame la Douarière, Baronne de ROSEN, née Baronne de LOMMESUM et son fils le Baron George de ROSEN ont l'extrême douleur de vous faire part de la perte irréparable qu'ils viennent de faire dans la personne de leur fils et frère chéri

Monsieur le Baron GUILLAUME de ROSEN,

Président de la Société de St. Vincent de Paul et Membre du Conseil Communal de Schaesbergh.

Pieusement décédé après une courte maladie, à l'âge de 26 ans, au château de STRIJTHAGEN commune de Schaesbergh, le 15 août, muni des SS. Sacraments de notre mère la Ste Eglise.

Ils le recommandent à vos pieux souvenirs.

Château de STRIJTHAGEN, le 15 août 1872.

L'inhumation aura lieu le 19 août, à 9 heures du matin, et les obsèques solennelles seront célébrées le 27 août à 10 heures du matin dans l'église paroissiale de Schaesbergh.

Het doodsbbericht vermeldt: na een kortstondige ziekte, doch van iemand, die destijds tot het dienstpersioneel van het kasteel behoorde, vernam ik, dat de jonge baron verongelukte op een rit naar Aken, doordat zijn paard bij de overweg over het spoor te Richterich schichtig werd door de trein, waardoor hij uit het zadel werd geslingerd en in de stijgbeugel bleef

hangen. Het overlijdensbericht zal wel zo te verstaan zijn, dat hij na het ongeluk nog leefde, naar Strijthagen vervoerd en daar gestorven is.

Hij moet wel de ziel van de conferentie geweest zijn. Vaker hoorde ik vertellen, dat hij veel voor arme mensen over had. Ook werd mij een „bakkes”, een armelijke woning aangewezen, waar de jonge baron aard-appels bakte voor een paar arme mensen die daar woonden.

Door de dood van de voorzitter schijnt het werk van de vereniging stil te komen liggen. Over de jaren 1872 t/m '75 is geen verslag aanwezig, terwijl het heengaan van baron de Rosen als president eerst vermeld wordt in het verslag over het jaar 1875. Zijn opvolger is dan Albert Melchers. Er zijn nog 6 werkende en 12 honoraire leden. De vereniging schijnt weer actief: er zijn 6 kinderen op scholen geplaatst.

Over het jaar 1877 wordt een goede gang van zaken vermeld: 5 werkende en 5 honoraire leden en 12 bezochte gezinnen. Het laatste in het archief aanwezige jaarverslag is over het jaar 1878. In de loop van het jaar vermindert het aantal werkende leden door het vertrek van Jozef Wimmers. Er zijn er dus nog vier: Melchers, Jongen, Vliegen en Erkens. Het aantal bezochte gezinnen bedraagt 12, maar inkomsten en uitgaven zijn sterk verminderd. De vergaderingen, die nog gehouden worden op Woensdagavond te 6 uur in het gemeentehuis, hebben geregeld plaats en worden regelmatig bezocht. Ook de registers en de archieven worden geregeld bijgehouden.

In de volgende jaren schijnen de zaken niet goed te gaan. Dat blijkt uit de volgende brief, geschreven door de secretaris Vliegen en ondertekend door de voorzitter Melchers.

Schaesberg, 5 april 1880.

Mijnheer en beminde Medebroeder.

Hoe ongaarne ook, zie ik mij echter genoodzaakt van U het betreurenswaardige nieuws mede te delen, dat onze conferentie opgehouden heeft te bestaan. Vanaf 1 januari 1879 heeft er geen bijeenkomst plaats gehad en ik kan geen verslag over het afgelopen jaar inzenden. Ik zou U reeds lang er van verwittigd hebben, indien ik niet de hoop koesterde, dat ze weer tot stand zou komen, maar tot mijn leedwezen moet ik U zeggen, dat er heden nog weinig hoop bestaat.

Onenigheden, ontstaan door de verkiezing van de gemeenteraad, zijn er de hoofdoorzaken van. Mochten er mettertijd vooruitzichten bestaan van hervatting der werkzaamheden, dan zal ik dit U dadelijk mededelen.

Ontvang de broederlijke groeten van Uw medebroeder.

De President Alb. Melchers.

Op 26 april reageert hierop de president van de Hoofdraad in een brief aan president Melchers, die in concept in het archief aanwezig is. Hij deelt mede, dat de Hoofdraad pijnlijk is aangedaan door het bericht van de opheffing der conferentie. Waarom niet eerder gewaarschuwd? Is het reglement wel nageleefd? Is met de pastoor overlegd? Bestaat er geen mogelijkheid meer de ijver der leden aan te wakkeren of zijn geen nieuwe

leden aan te werven? Het zou de Hoofdraad aangenaam zijn te vernemen, dat een poging tot heroprichting moge slagen.

Het moet aan kapelaan Franssen, die van 1880 tot 1886 als zodanig te Schaesberg werkzaam was, gelukt zijn de conferentie weer tot leven op te wekken. Dit blijkt uit een brief dd. 3-6-1882 van de Hoofdraad aan kapelaan Franssen van de volgende inhoud:

Met het grootste genoegen vernam de Hoofdraad van Mr. M. E. de Ras, dat het dank zij zijn bemoeiingen en Uw bereidwilligheid is mogen gelukken de conferentie te Schaesberg te doen herleven. Ook zeggen wij U hartelijk dank voor dat ondersteunen van ons streven in het belang onzer dierbare vereniging.

Verder schenkt de Hoofdraad aan de conferentie f 50,— om het werk te beginnen.

Jammer genoeg vinden we geen gegevens omtrent de werkzaamheid der vereniging vermeld. Het archief bevat nog maar een paar stukken.

Op een verzoek van de Hoofdraad voor het verstrekken van gegevens voor het album Neerlandia Catholica, dat aan Z.H. Paus Leo XIII zal worden aangeboden op zijn gouden priesterfeest, deelt kapelaan Franssen van uit Wittem mede, dat hij sedert 1 October kapelaan in Mechelen is en dat de Hoofdraad zich moet wenden tot zijn opvolger te Schaesberg, kapelaan Beckers, die thans voorzitter der conferentie is.

Op 1-2-1893 deelt Vliegen als secretaris mede, dat kapelaan Beckers naar Wynandsrade is verhuisd (hij is er pastoor geworden) en dat zijn opvolger kapelaan H. Kleynen thans president is. Hij verzoekt alle stukken aan deze te willen richten.

Onder de nieuwe president is er onenigheid in de conferentie gekomen, zoals blijkt uit een ongedateerde brief van hem aan de Hoofdraad, waarin hij schrijft, dat hij een ander uur voor de vergadering wenste, die nu plaats heeft na de hoogmis. Deze begint in de zomer om 10 uur en in de winter om half elf. De leden wensten echter om 12 uur voor het middageten thuis te zijn, zodat er geen tijd was om rustig te vergaderen. Hij heeft daarom voorgesteld op een avond in de week te vergaderen. Enige leden kwamen niet meer en de anderen waren van mening, dat als er slechts enkele leden aanwezig waren, de vereniging niet meer in stand gehouden kon worden. Hierbij in aanmerking genomen dat vele leden moei waren en aan de aanwerving van nieuwe leden, hetgeen hij reeds beproefd heeft, om verschillende omstandigheden niet te denken valt, „zo is de vereniging gevallen”.

De vereniging had dus opgehouden te bestaan. Dit wordt nog eens bevestigd door een briefkaart, die op het poststempel de datum van 15 december 1895 draagt en daarmee het tijdstip van de opheffing enigszins nader bepaalt, van de volgende inhoud:

Dewijl onze vereniging te Schaesberg niet meer bestaat en er voor het oogenblik geen vooruitzicht noch mogelijkheid bestaat om die vereniging weer op te richten, zo verzoek ik U beleefd om de toezending van het Bulletin toch te staken.

Uw toegenegen in Christus,

H. Kleynen, kapelaan in Schaesberg.

Daarmee kwam een einde aan het bestaan der conferentie van de H. Barbara. Zij had een periode van bloei en een van malaise gekend. Na de heroprichting in 1882 schijnt ze niet meer tot volle bloei te zijn gekomen. Daaraan zal de dorpspolitiek niet vreemd zijn. De St. Vincentiusvereniging werd in de sfeer der dorps tegenstellingen getrokken, hetgeen blijkt uit het volgende gedicht, dat ik slechts ten dele heb kunnen vastleggen:

Mit neujor woar vuur den Vincenz kollek
Doew woet gegeve van inne gek
Honderd gôle op der telder
Die houwe ginne weert van inne helder.
.....
.....
.....
.....
Wae deet zoe get iggen kirk?
Is dat vuur ut geloof gewirk?

De aanleiding tot deze dichterlijke ontboezeming was het volgende: Baron George de Rosen, burgemeester van Schaesberg, had bij gelegenheid van de collecte voor de St. Vincentiusvereniging op Nieuwjaar, een nieuwjaarskaart in de vorm van een bankbiljet van f 100,—, die hij bij wijze van nieuwjaarswens ontvangen had van de gemeentesecretaris Dohmen, op de collecteschaal gelegd. Hij zou dit wel niet gedaan hebben, als hij niet met de St. Vincentiusvereniging overhoop lag. Het gedicht, dat wel uit de kring der vereniging kwam, stelde de baron voor als iemand, die zich van de armen niets aantrok, terwijl hij daadwerkelijk goed voor arme mensen was.

J. J. Jongen.

Het Adellijk Leengoed Passart Nieuwenhagen en zijn bewoners in de loop der tijden

(Vervolg)

Als de naam Nieuwenhagen voor het eerst in een dokument vermeld wordt in 1213, maakte het grondgebied der tegenwoordige gemeente deel uit van de hoofdbank Heerlen. In dat jaar wordt Wilhelm van Nuwenhagen, ministeriaal van Graaf Lotharius I van Ahr en Hochstade, Heer van Heerlen, genoemd als getuige in een akte, waarin Lotharius grond verkoopt aan de abdij van Val Dieu. (zie S. P. Ernst, Histoire du Limburg, deel V blz. 316).

Bij de vrede van Roermond in 1244 gesloten ter bijlegging van geschillen tussen o.a. Keulen en Brabant, versterkte Brabant zijn positie in het allodium Heerlen, waartoe ook behoorden Hoensbroek, Schaesberg, Voerendaal, Ubachsberg, Heerlerheide en *Nieuwenhagen*. (Vgl. C. A. Huijgen,

Passart-Nieuwenhagen: Poortgebouw ± 1900.

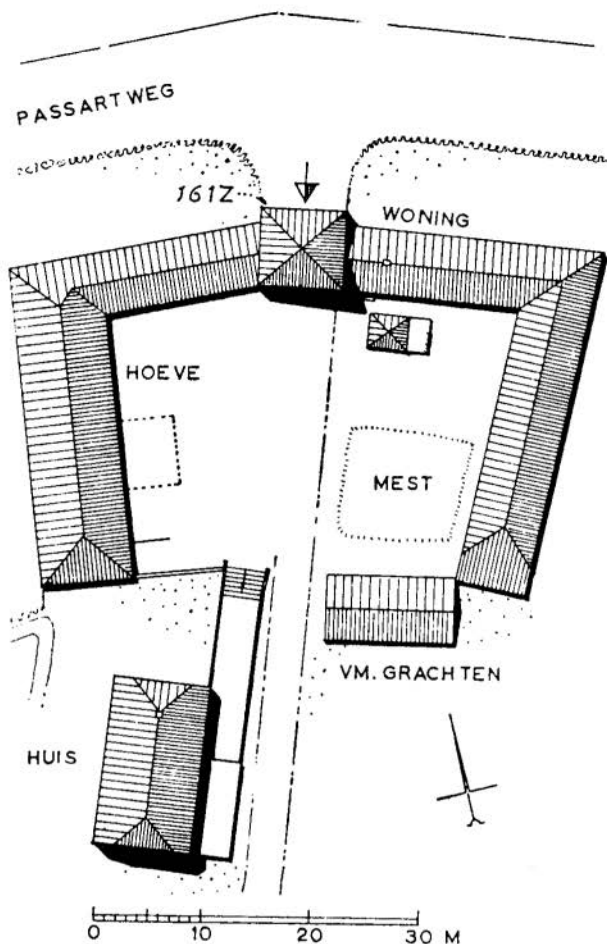

Fig. 72. Heerlerheide, Passarts-Nieuwenhagen, situatie

(uit: W. MARRES en J. J. F. W. VAN AGT: *De monumenten van Geschiedenis en Kunst; deel V: de provincie Limburg, I; Den Haag 1962, blz. 249*).

Van Graafschap Limburg tot Provincie Limburg blz. 26 en 57.) Hier regeerde het huis Hochstaden.

Men besloot tot herbouw, met medewerking van Brabant, van het verwoeste fort Herle, nabij het kruispunt der handelswegen Maastricht-Keulen en Aken-Sittard.

Ik kom terug op het hiervoor geciteerde uit de *Histoire du Limbourg*, V, blz. 316 : „Wilhelmus de Nuwenhagen”, waarin hij niet als getuige vermeld wordt bij de grondverkoop door Lotharius I graaf van Ahr van 20 bunder land te Werste voor 100 marken minus 10 aan de

broeders van de kerk van St. Agatha te Hochte, akte te dateren tussen 13 april 1202 en 5 april 1203. Wel komt deze Wilhelm van Nuwenhagen als getuige voor bij de overdracht van het tiende-recht in het genoemde landgoed te Werste door Renerus, krijgsman, genaamd Vlegel, diens echtgenote en kinderen, aan de genoemde kerk van St. Agatha, voor de som van 40 marken.

Een en ander geschiedde met toestemming van Graaf Lotharius I van Ahr; deze akte is te dateren tussen 13 april 1213 en 29 maart 1214. (Jos. Ruwet: *Cartulaire de l'abbaye cistercienne du Val Dieu, XIIe-XIV siècle*; Bruxelles 1955).

Dr. H. P. H. Jansen schrijft in zijn „Algemene geschiedenis der middeleeuwen” *Prisma Compendium* 1964 blz. 59-60, over de ministerialen: „In Duitsland en Lotharingen werd de ridderschap niet alleen uit vrije vazallen en edelen gerekruteerd. Minstens even belangrijk waren daar de onvrije dienstmannen die door de koning en andere geestelijke en wereldlijke heren als ridders bewapend werden. Vaak kregen zij zelfs een dienstleen en deden manschap aan hun meesters. Van huis uit vrijen zijn meermalen vrijwillig tot de ministerialenstand afgedaald vanwege de daaraan verbonden voordelen. Het is zeker dat het merendeel van de laat middeleeuwse adellijke geslachten in Holland, Utrecht en Gelre oorspronkelijk uit deze ministerialen is voortgekomen.”

Wilhelmus van Nuenhagen was ook getuige bij een akte te dateren tussen 9 april 1216 en 28 februari 1217, waarbij Engelbert, aartsbisschop van de kerk van Keulen, verklaart dat Lotharius (II) graaf van Hochstaden, „gedreven door godsvruchtige ijver, na overleg met zijn ministeriales en met hun instemming”, geschonken heeft, „tot heil van zijn ziel en van die van zijn ouders” aan abt Wido en zijn medebroeders van St. Agatha, van de Cistercienser-orde, een stuk land („Mansum terre”) 12 bunders groot, gelegen vlakbij St. Jean-Sart, vrij van alle lasten, „opdat de reeds genoemde broeders hun klooster naar die plaats zouden overbrengen, als zijnde een plaats die voor hen gunstiger en geschikter is” (Jos Ruwet, *Cartulaire Val Dieu etc., acte n°. 12*). Dit slaat op de stichting van de abdij Val Dieu.

Conradus, zoon van heer Wilhelmus van Novehagen, komt als getuige voor in een akte, te dateren tussen 1216 en 1237, waarbij Lotharius (II), graaf van Ahr verklaart dat Erholdus, edelman van Fouron (Voerstreek, tegenwoordig Belgisch) en diens echtgenote hun goed Gorhez geheten, dicht bij St. Jean-Sart gelegen, hebben overgedragen aan de Abdij van Val Dieu. (vóór 1216 gevestigd te Hocht), „deels om niet, deels onder bezwarende titel tot heil van de zielen van hun overleden bloedverwanten” (Jos Ruwet, *Cartulaire Val-Dieu etc. blz. 66*) *).

Was er dus al verschil in de schrijfwijze van de persoonsnaam: „Wilhelmus de Nuwenhagen - Wilhelmus de Nuenhagen Conrado filio domini Willelmi de Noveh(agen)”, bij de naam van het leengoed zien we een nog veel grotere verscheidenheid.

*) De vertaling van de diverse Latijnse teksten werd verzorgd door drs. J. Zijlstra te Heerlen, aan wie wij bij deze hiervoor dank zeggen.

Achtereenvolgens schreef men deze naam aldus:

Tusssen 1359 en 1442	Nuwenhagen, der hoff van	Reg. Dobbelsteyn Wickr. lenen, no. 243.
Tussen 1380 en 1441	idem. den ho(e)ve te — Volgens J. Habets de Vaechshoff (Voogdshof)	Reg. Dobbelst. nrs 123 en 174.
Anno 1381, sept. 5	Nuwenhagen, der hoff te —	Publications nr 22 p. 203. ¹⁾ L.v.O. 822, copie Nots Crielckelman. ²⁾
1442	Nuwenhagen, den hoiff zo —	Reg. Dobbelst. nr 278, notities Meeux, idem nr 320.
1448	idem den hoff zo —	
1537	Nuuenhaghenn, einen hoff genant toe — bij den dorp v. Herlae.	L.v.O. 747n. fol. 1 vo.
1546	Nieuwenhagen, de hoeve van — bij Hoensbroek.	PSHL 22 blz. 324.
1570, sept. 11	Nieuwenhagen, den hoff van — bij den Wijer.	E. Slanghen, Marckgraafschap Hoens- broek, blz. 26. ³⁾
1571	Nuwenhagen, den hoff tot — gelegen tot Hoensbroecke.	L.v.O. 744n. fol. 27 vo. Vgl. 2770.
1632, jan. 26	Nieuwenhagen, de hoeve gen. — gelegen aan het Stenen Kruis.	PSHL 22 blz. 196.
± 1650	Nieuwenhagen, den hoff — banck van Herle.	L.v.O. 819 fol. 154/5 en L.v.O. 821 fol. 34 ro.
1665, sept. 12	Nieuwenhagen, het huis — 't kasteel —	PSHL 22, blz. 197
1667	Passaert(s) Nieuwenhagen	L.v.O. 1963
1679, apr. 10	Passers Nieuwenhagen, den adel. gesete tot — (met 't gebrande huis)	Min. Nots. Bogermans, 1679 nr. 2
1680, apr. 27	Passart Nieuwenhagen, de goederen van Joncker —	L.v.O. 990 nr 1
1681, mei 20	(abus moet zijn Jr Strijthagen)	
1689	Passarts Nieuwenhage, het leen — Nieuwenhagen, "Sacello extracto in arce domini de Kirberin in — (Vertaling: kapel gebouwd in 't adell. huis van Kirberin in Nieuwenhagen)	PSHL 68, nr 174 L.v.O. 990 nr 1
1692, febr. 21	Passaert Nieuwenhagen den huijse ende hoff van —	L.v.O. 2060
1692, juli 9	Passaert Nieuwenhaegen, het (nieuw ge- bouwde) kasteel van —	L.v.O. 2030, blz. 385
1697, juli 10	Passart Nieuwenha(e)gen	L.v.O. 990, nr 6
t/m 1698	Passart Neuwenhaegen	L.v.O. 992, nr 7
sept. 30		
1698, apr. 2	Nieuwenhaegen, de erven van —	L.v.O. 992, nr 8
1698, apr. 15	Passarts Nieuwenhaegen, de erven van —	L.v.O. 992, nr 7
1698, apr. 15	Passart Nieuwenhaeg, huijs ende erve —	L.v.O. 992, nr 7
1698, juni 7	Passart Neuwenhaegen, den adel. huijse ende residentie —	L.v.O. 992, nr 4
1702, dec. 7-11	Passart Nieuwenha(e)gen, het huis —	Min Bogermans en L.v.O. 1885, blz. 301
1710, sept. 13	Basterds Nijenhagen onder Heerle	Trouwboek Predikant
1711, febr. 11	Pastaerds Nieuwenhaegen	L.v.O. 1991
1712, sept. 19	Passaert Nieuwenhaegen	L.v.O. 1883, blz. 40
1715, febr. 25	Passers Nieuwenhaegen	L.v.O. 1994
1716, mei 7	Passart Nieuwenhaegen, het huis van —	L.v.O. 1886, blz. 33 en volgende
1716, juni 2	Passers Nieuwenhagen	
1717, jan. 2	Passerts Nieuwenhagen	Trouwboek predikant

Verder nog de volgende afwijkingen :

1717, nov. 5	Passers Nieuwenhaegen	L.v.O. 2034, blz. 474
1719, febr. 14	Passart Nieuwenhaege, het hs van —	L.v.O. 1996
1719, apr. 11	Passars Nieuwenhagen	L.v.O. 1996
1720	Passar Nieuwenhaeghen, het leen —	L.v.O. 1997
1723, jan. 9	Pasterts Nieuwenhagen	Trouwboek predikant
1724, sept. 25	Bastartsniewwenhaegen	L.v.O. 2035, blz. 527
1726, dec. 16	Passaerts Nieuwenhaegen	L.v.O. 1887, blz. 67
1727, mrt 10	Passars Nieuwenhaegen	L.v.O. 1887, blz. 108
1727, mrt 24	Passaerdsniewwenhaege	L.v.O. 1887, blz. 111
1734—1741	Passaers Neuenhagen, Vue du Château de — vers l'occident	Tekening Renier Roidkin in Jahrb. Rhein. Heimatbund 1939, blz. 124
1735, apr. 23	Bastarts Nieuwenhagen	Trouwboek predikant
1744, nov. 2	Bastaerts Nieuwenhaege	L.v.O. 1888, blz. 367
1752, aug. 26	Baersters Nieuwenhaegen	Min. Nots Pelt
1753, sept. 1	Baster Nieuwenhaegen	Min. Nots Pelt
1757, jan. 19	Nieuwenhagen, de gewande van —	L.v.O. 2048, blz. 388
1762, juni 18	Passars Nieuwenhagen	Min. Nots Pelt
1763, juli 2	Bastards Nieuwenhaegen	L.v.O. 2043, blz. 729
1763, aug. 12	Passard Nieuwenhagen	L.v.O. 1889, blz. 189
1765, febr. 6	Bastards Nieuwenhagen	L.v.O. 2044, blz. 513
1765, juli 15	Passarts Nieuwenhagen, 't adel. goed en leen van —	PSHL 22, blz. 197/8
1765, juli 16	Passaers Neuenhagen, 't adel. hs — etc.	PSHL 22, blz. 199
1766	Passarts Nieuwenhagen, de hoef —	PSHL 22, blz. 199
1783, nov. 8	Passaerts Nieuwenhagen, 't groot adel. leen —	PSHL 22, blz. 199
1790, sept. 25	Basterts Nieuwenhagen	Trouwboek predikant
1796	Passart Nieuwenhagen	Bevolkingsregister 1796
1815, mrt 1	Passars Nuwenhaegen, 't landgoed met heerschappel. huis, wooninge voor den halfwinnaar, schuur en stallingen etc. gent —	Min. Nots Kemmerling
1817, juni 22	Bassars Nieuwenhaegen	Reg. Burg. Stand Heerlen
1819	Bassars Nieuwenhagen	Veeregistratie 1819
1821, nov. 26	Passers Nieuwenhagen, 't herenhs c.a. gen —	Min. Nots Smeets, Heerlen
1822 apr. 5	Passars Nieuwenhagen, een vervallen heerschappel. huis met brug, vijvers etc. gen —	Min. Nots Smeets, Heerlen
1878—1900	Passart Nieuwenhagen	Botlijsten, hand- en spandiensten
1903	Pastoor Nieuwenhagen	Kadasterkaart Gem. Archief
1910—1940	Passartweg 56	Bevolkingsregister Heerlen
1939	Passarts Nieuwenhagen	Jahrb. Rhein. Heimatbund 1939, blz. 124
1958, sept. 2	Passart-Nieuwenhagen	Notulen Commissie geld. aangelegenheden
1963, mrt 19	Passartweg 56, grond met hoeve en een kantoorgebouw (vroeger kasteeltje)	Akte nr. 2631, gepass. voor Nots Brouwers, Heerlen

- 1) Publications du Limbourg, Maastricht 1885, dl. 22, blz. 203. (PSHL)
- 2) Inventaris Archieven Landen van Overmaas, 822 (L.v.O.).
- 3) E. Slanghen : Het Markgraafschap Hoensbroeck, gevolgd door geschiedkundige aantekeningen over het voormalig Land van Valkenburg, Maastricht 1859.

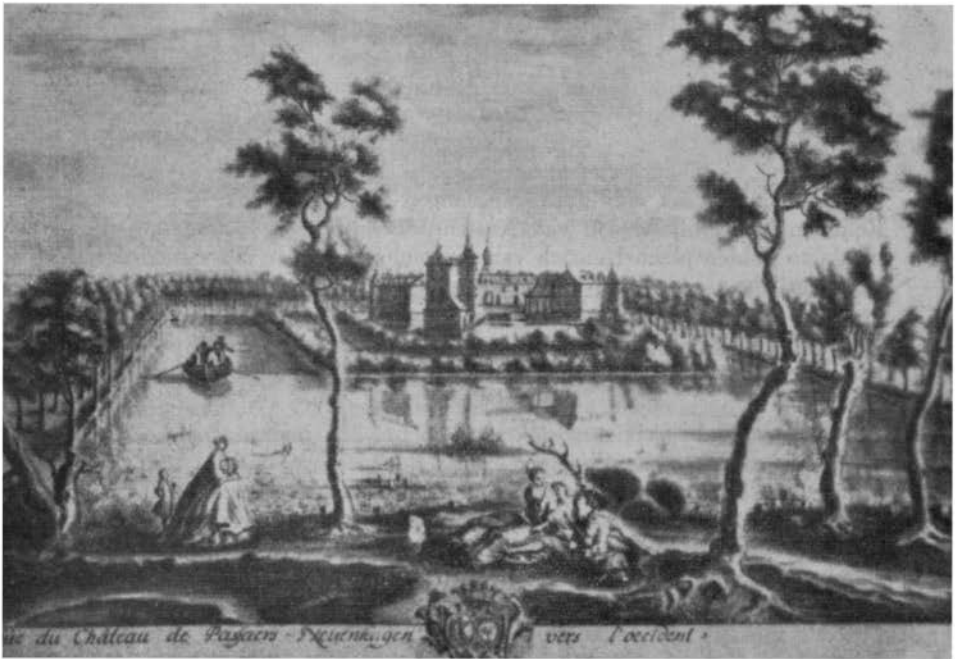
De oudste geschiedkundige gegevens over Passart Nieuwenhagen ontleen we aan het register der Valkenburgse Lenen, bekend als het register Dobbelsteyn en aan diverse sommieren, bevattende chronologische vermelding van aanbreng (verheffing) van de diverse lenen.

Het register Dobbelsteyn, nu aanwezig in het rijksarchief te Maastricht, is afkomstig uit de nalatenschap van wijlen de heer Egidius Slanghen. In het verleden zijn, daar men geen rekening hield met de samenstelling ervan, bij het overnemen van gegevens hieruit, onjuiste leenkronieken samengesteld. De aangebrachte nummering der lenen is niet overal goed toegepast en bewijst mede hetgeen zojuist werd opgemerkt. Om verder misverstand dienaangaande te voorkomen, het volgende.

Het betreffende register is een samenbundeling van vier afzonderlijke delen, die echter geen vier verschillende chronologische tijdperken omvatten. Men zij dus op zijn hoede voor niet gedateerde gegevens, die dubbel vermeld kunnen staan. De vier delen zijn:

I. De leenverheffingen bijeengebracht door Godart Dobbelsteyn van Doenrade, anno 1380-1441 (nrs. 1-184).

II. De lijst van „Die Leen van Herle die zo Wicroide gehoeren”, anno

Passart-Nieuwenhagen, naar een schilderij van Renier Roidkin, eerste helft 18e eeuw (uit: Jahrbuch Rheinischer Heimatbund, jaargang 1939; Düsseldorf 1939, Abb. 143, blz. 124).

1359-1442 (nrs. 185-260). Deze notities werden door Godart Dobbelsteyn overgedragen „in de ierste weecke van Julio Anno XIIIICXLIII” (1444).

III. De verheffingen gedaan ten overstaan van Reynken Arnts knape van Chevel, voordat aan Johan Meeux „dat leen boecke bevolen waert” Anno 1439-1440 (nrs. 261-271).

IV. De „Clernis van den leenen” door Johan Meeux „Ritter van Valkenborch as clerc van den leen boecke”, „nae den uff geven Arnsts voerseid”, anno 1441-1453 (nrs. 272-327).

Er komen thans vragen op: Hadden Wilhelmus van Nieuwenhagen en zijn zoon Conradus, vermeld tussen 1213 en 1237 in de charters van Val Dieu, bezittingen in het gebied van de tegenwoordige gemeente Nieuwenhagen? B.v. de Voogdshof?

Bezaten zij wellicht het gehele gebied? Was Passart-Nieuwenhagen hun „stamslot”? Met andere woorden samengevat, was er continuïteit, was er een ononderbroken bezit van de familie van Nieuwenhagen in deze contreien?

Wij moeten ons antwoord zoeken in de periode van vóór 1213 en tussen de jaren 1213 en 1359. Na 1359 zeker niet, zoals uit de leenregisters blijkt.

Wanneer vermeldden deze leenregisters de familie van Nieuwenhagen als bezitters van de hof Nieuwenhagen, waarmede Passart Nieuwenhagen is bedoeld? Was dit bezit van korte of van lange duur? De juiste data werden niet vermeld. Men kan deze periode slechts bij benadering aangeven.

Het register Dobbelseyn deelt ons onder nr. 278 mede, dat Gozewijn van Cortenbach, Gozewijn's zoon - de vader overleden op zondag reminiscere in de vasten van het jaar 1442 - ontvangen heeft „alsulcken leengoede as Reijnken Vos Huijnen son van Anstenrode ontfangen hadde, die voermaals zo halden plach Henrich van Nuwenhagen en de zijn brueder van der Heerlicheyt van Wic Rode, zo wissen den hoiff zo Nuwenhagen, uutgesc(h)eijden ijrer zuster deijlingen, met alle des hoefs toebehoeren ende Wilhem van Eghelshoven is gedelinghe vander zuster deyle van den guede van Duerenbach. Actum etc.” „Dese V marc gaf mijn Joncher de Drosset quite”.

Het bovenstaande treft men ook aan bij nr. 243 onder „Die Leen van Herle die zo Wicroide gehoeren”, maar daar ontbreekt de datum.

L.v.O. 822, afschrift omstreeks het einde van de 16e eeuw gemaakt door notaris Joannes Crielman, deelt mede dat vijf dagen in september in het jaar ons Heren 1381 Rijnken Vos Hunen soen van Anstenroede, ten overstaan van mannen van Wicrade, Henken van der Straten en Gerhard Pijl, heeft ontfangen „alsulck goet als Henrich van Nuwenhaghe ende syne broeder hielden van de heerlicheyt van Wicraede, te weten der hof te Nuwenhaghe, uytgescheyden haer suster deylinge, met alle des hoeffs toebehoer”.

L.v.O. 819, fol. 154, geschreven in de 2e helft van de 17e eeuw, zegt ons, dat het betreffende leen verheven werd: in 1359 door Gozewijn van 't Zevel, Heer Johan's zoon en in hetzelfde jaar op St. Bartholomeusdag door Johan van Aldenvalckenborch; daarna door Henrick van Nuenhagen. Op 5 september 1381 door Renken Vos Hun(n)en soen van Anstenraide, etc. Henrick van Nieuwenhagen (fol. 155) had dit leen „eertijts” ontvangen van de Heerlijkheid Wickroede.

L.v.O. 821, blz. 34 r°, wijkt af: „Den Hoff Nieuwenhagen, verheven aen den Huijse van Valckenborgh: 1383 by Gosewyn van Thevel Heere

Passart-Nieuwenhagen: Overzicht van het latere kasteel ± 1900.

Johannen soen ende daer naer sondach reminissere in den vasten 1442 by Goswyn van Cortenbach naer doet Renken Vos Huynen soen van Anstenraidt ende Henrick van Nuenhaghen die denselven ertijts ontfangen hadde van die Heerlicheyt Wickroyde etc.

L.v.O. 2163, fol. 71 ro. vermeldt: De hof Nieuwenhaegen, verheven in 1359 door Goswijn van Tzevel Heere Jans soene en op St. Bartholomeus dag 1359 door Jan van Aldenvalckenborch; daarna door Henrich van Nieuwenhaegen. Op 5 sept. 1381 door Renken Vos Huynen zoon van Anstenraet. Daarna verheven op zondag reminiscere in de vasten anno 1442 door Gosewijn van Cortenbach na de dood van Renken Vos Huijnen zoon van Anstenraet en „Henrick van Nieuwenhaegen, die denselven (hof) eertijts ontfangen heeft van die Heerlicheyt Vickraede, etc.” Geschreven ± 1760.

Uit de hiervoren aangehaalde bronnen blijkt dat Hendrik van Nieuwenhagen bezitter van het latere Passart-Nieuwenhagen was van tussen 1359 en 1378, verkoop Wickraadse lenen aan Brabant, tot 1381, wanneer Hendrik's opvolger het leen verheft.

Op het plateau, waarop de tegenwoordige gemeente Nieuwenhagen ligt, ontbraken bronnen en beken (vgl. H. J. Spierts (Simpelveld) in zijn artikel „Nieuwenhagen”, Jubileum-boek „Het Land van Herle” 1950-60, blz. 159). Een versterkte hoeve of kasteel, omringd door brede watergrachten kon aldaar dus niet worden aangelegd.

Over de familie van Nieuwenhagen en het leen Vaechs (ook Voogds) Hof kunnen we kort zijn. In de geraadpleegde teksten van het Leenhof van

Valkenburg komt een hiaat voor. In een tijdsverloop van anderhalve eeuw worden slechts twee verheffingen vermeld, t.w. 1383 door Johan van Aldenvalckenborgh en 1537 door Adolff van Hall (L.v.O. 821, fol. 35 en L.v.O. 819, fol. 158).

Een bespreking van nog niet geraadpleegde bronnen en van elkaar afwijkende teksten betreffende Passart-Nieuwenhagen, alsmede een opsomming van andere Nieuwenhaagse leen- en laatgoederen kan t.z.t. nader worden uitgewerkt. Daaraan aansluitend kan een uitgebreide kroniek worden gepubliceerd.

Jo Horst.

Bijlagen:

Akte, eerste gedeelte, te dateren tussen 13 apr. 1202 en 5 apr. 1203.

In naam van de heilige en ongedeelde Drieenheid. Amen. Opdat de herinnering aan daden niet door de loop der tijden vervaagt en teniet gaat, wordt zij dikwijls door middel van geschriften vereeuwigd. Daarom moge aan de mensen van nu en later verklaard worden dat ik, graaf Latherus van Are (Lotharius I, graaf van Ahr), 20 bunders land in Werste met alles, wat erbij hoort, voor 100 marken, minus 10, heb verkocht aan de broeders van de kerk van de zalige Agatha in Hochte. Tegenwoordig hierbij waren: heer Sifridus, graaf van Viane, en Valinus, mijn drost, Wilhelmus, waterschout, die namens en krachtens voornoemde kerk bedoeld contract uit mijn hand ontvangt.

Tweede gedeelte, te dateren tussen 13 apr. 1213 en 29 mrt. 1214.

Ik erken ook, dat Renerus, ridder, Vlegel genaamd, 't tiend in 't genoemd landgoed Werste voor 40 marken heeft verkocht aan de reeds genoemde broeders van de Heilige Agatha. En toen die Renerus dat tiende deel in mijn handen had overgedragen, heb ik dat weer, voorzover ik daartoe gemachtigd was, overgegeven aan heer Godefridus van Bunde en aan heer Lambertus van Werste die namens voornoemde Kerk aanwezig waren.

Ook Renerus zelf heeft, samen met zijn echtgenote en haar kinderen, 't reeds genoemde tiend op de verschuldigde wijze overgedragen aan 't werk van voornoemde Kerk en van de broeders door ter plaatse 't zegel weg te nemen.

Van deze contracten zijn de getuigen: Guntherus, mijn plebaan in Ahr, Wilhelmus, zoon van Willelmus, waterschout en *mijn ministeriales*, Willelmus van Nuwenhagen, Thomas, mijn drost, Albertus van Emberke, Lodovicus, drost, Colin, en zijn broer Arnoldus van Martirs, Arnoldus van Bubais en diens zonen Johannes, Gerardus, Theodoricus, Arnoldus, Gerardus en diens zoon Egidius, Ulricus, Bollo en verschillende anderen. Deze contracten erkent ook mijn zeer geliefde huisgenote Machtildis, samen met onze kinderen Latherus, Conrades, Theodoricus. Het eerste heeft in elk geval plaats gevonden in 't jaar van de genade 1202 — (*indictione quinta*) (13 april) het tweede in 't jaar van de genade 1213 — (*indictione prima*) (13 april?).

En opdat dit alles geldig en onomstotelijk (vast) blijft, heb ik bevolen (opdracht gegeven) dat deze bladzijde met de indruk (stempel) van mijn zegel gemerkt wordt door de hand van mijn reeds genoemde kapelaan Guntherus.

(Vertaling Drs. J. Zijlstra, Heerlen.)

Acte, te dateren tussen 9 apr. 1216 en 28 febr. 1217.

In naam van de heilige en ongedeelde Drie-eenheid. Engilbertus, bij de gratie Gods aartbisschop van de heilige Kerk van Keulen, aan allen, die in Christus geloven en onder wier ogen voor altijd deze bladzijde zal liggen. Om niet in vergetelheid te raken, wordt 'n daad gewoonlijk schriftelijk vastgelegd. Daarom zullen zowel de mensen van nu als van later weten, dat Lotharius, graaf van Hochstaden, gedreven door ijver van vrome toewijding, na overleg met zijn ministeriales en met hun instemming, 'n stuk land 12 *bunders* groot, gelegen

vlak bij St. Jean-Sart, dat hij zich van de erfgenamen had (heeft) verworven, vrij en los van elk recht, elke belasting en invordering door middel van onze handen heeft geschonken aan abt Wido (= Gui) en zijn medebroeders van St. Agatha, van de cistercienser orde, tot heil van zijn ziel en van die van zijn ouders, opdat de reeds genoemde broeders hun klooster naar die plaats zouden overbrengen als zijnde 'n plaats die voor hen gunstiger en geschikter is.

Opdat nu deze daad, met verstand (gedaan) gesteld, geldig blijft en onomstotelijk, hebben wij goed gevonden dat deze naar aanleiding hiervan beschreven bladzijde gesierd wordt met 't teken van ons zegel en met het zegel van voornoemde graaf, terwijl wij krachtens het Anáthema van ons rechtsgebied bevelen dat niemand 't moet wagen met 'n roekeloze daad hiertegen in te gaan. Hiervan zijn de getuigen: Conradus, opperdeken (maior decanus) en aartsdiaken van Keulen, Godefridus, Kapelaan Conradus en Arnoldus, Kanunniken van Keulen, Henricus van Ellende, Kanunnik van de H.H. Apostelen, Otto van Wikerode, Adolphus van Ellende, *Willelmus van Nuenbagen*, Reinardus drost van Hostaden, Herbardus van Marcke, Adolphus van Culen, Petrus van Wikerhode, Lodovicus, drost van Dolckem, Peregrinus schrijver en verschillende anderen. Dit is gedaan in 't jaar van de genade 1216, in 't eerste jaar van ons pontificaat. (Vertaling Drs. J. Zijlstra, Heerlen.)

Acte, te dateren tussen 1216 en 1237.

Ik, Lotharius, graaf van Ahr, maakt aan allen, die deze bladzijde onder ogen zullen krijgen, bekend, dat Arnoldus, edelman van Fur (= Fouron) en zijn vrouw hun goed, dat Gorch (= Garliez) heet en vlak bij Saint Jean Sart gelegen is, ten dele om niet ten dele onder een bezwarende titel aan God en aan de heilige Maria en aan de broeders, die God dienen in Val-Dieu, van de cistercienser orde, hebben overgedragen tot heil van de zielen van hun overleden bloedverwanten. Als aalmoes (gift) mogen zij het blijvend in eigendom hebben samen met al de (*opstallen*), die bij voornoemd goed behoren, te weten in 't bos, in de vlakke, in de weiden, in 't water en de molens.

En opdat deze schenking zowel geldig, zeker en onomstotelijk (vast) als vrijwillig is, hebben wij gemeend, dat zij verstevigd moest worden door ons zegel hieraan te hechten in bijzijn van de volgende getuigen: Renardus, Theobaldus van Sineps, ridders, Florinus, Wibertus, Henimanus, Conradus, drost van Dolcken, en *Conradus, zoon van heer Willelmus van Novebagen*, Robertus van Sartus (= Sart), mensen van Fur (= Fouron) en vele anderen. (Vertaling Drs. J. Zijlstra, Heerlen.)

LAATHOVEN te Voerendaal

in het algemeen en enige bijzonderheden over de Laathof Puth

Voerendaal bezat vele laathoven.

De huizen Cortenbach, Peerboom, Puth, Haeren, Hoenshuis en Cunrade zijn alszodanig bekend.

De instelling onzer meeste laathoven schijnt zeer oud te wezen. Volgens baron Sloet van de Beek zelfs tot in het germaanse tijdperk.

De vrije grondbezitter, zegt hij, woonde op zijn hof. Deze bestond oorspronkelijk uit het woongebouw en de overige daaraan gehechte of daarnaast gelegen gebouwtjes die voor de landbouw nodig waren. Tot de hoeve behoorde zoveel grond als er nodig was om hem goed te bebouwen. Daar werden op geplaatst die onvrijen, welke Tacitus met de vrije coloni van zijn land vergeelykt, de liten, laten, eigene lieden, hofhorigen, lijfeigenen welke in de latijnse diplomaten voorkomen onder de namen van pertinentes, submantes, submansores enz.

De laten waren de horigen van een of meerdere hoeven, die uit beheers-oogpunt gegroepeerd waren rond een zogenaamde „laathof”. Tussen de laten en de heer ontstond zowel door gewoonte als door overeenkomst een band van recht en verplichting, van bescherming en ondergeschiktheid. De laten waren tot herendiensten verplicht, zoals op wacht staan, ijsbreken, hooien enz. Ook gaven de bezitters van uitgestrekte allodiën voor en na meerdere percelen grond ter bebouwing of ontginning tegen een zekere pacht of cijns, erfelijk over aan een of meerdere landbouwers „anlaeten”, die de grond bewerkten of oorbaar maakten. De erfgenamen en opvolgers van hen die deze goederen verkregen, verdeelden ze tussen hun nakomelingen en bepaalden de lasten, waarmede elk gedeelte, jegens het „stokhuis” bewaard bleef.

Uit deze tweevoudige daad van afstand en splitsing kwamen alleen niet de laten, maar tevens een aantal grondstukken „laatgoederen” te voorschijn welke, hoe verdeeld ook, altijd onderhorig bleven aan de hof of het stokgoed waarvan ze oorspronkelijk afgezonderd waren. Het steeds aanwassende getal der laten, en de toenemende uitgebreidheid van de laatgoederen moesten weldra de behoefte doen ontstaan om een en ander aan bepaalde wetten of verordeningen te onderwerpen. Aanvanke-lijk werden de verordeningen van de verschillende laathoven in het geheugen van de laten bij overlevering bewaard.

In het begin van de 13e eeuw, toen de mondelinge handelwijze door het geschrevene werd vervangen, werden de bedoelde verordeningen en bevestigingen van de meest bejaarde laten in schrift gebracht en als onwederroepelijke grondwetten, onder de naam van Latengewijs neergelegd. In het rijksarchief in Limburg te Maastricht bevindt zich nog het

Laetengewijsde van de laathof Ter Wijer onder Heerlen, opgemaakt in 1490. De laten vormden onder elkaar een rechtbank, „laathof” genoemd, waarvoor de rechtshandelingen moesten geschieden. Hier werden de jaarlijkse cijnsen geregeld en ingebeurd door een voorzitter of stadhouder en laatschepenen, die de transportakten van deze goederen inboekten, de eed der laten afnamen en de breukplichtigen en achterstalligen vervolgden zonder echter het horige goed in beslag te nemen. De landeigenaar was de eigenlijke voorzitter van de hof, maar hij liet deze functie meestal waarnemen door een stadhouder (plaatsvervanger). De verplichtingen bestonden bij elk versterf van de laat of diens ophelder uit een cijns in geld of een keurmede in natura, die zij aan de oorspronkelijke eigenaar of aan diens erven of opvolgers moesten betalen.

Deze keurmeden waren verschillend van aard, al naar gelang het origineel contract, zij bestonden in het „beste kwik”, koe, paard, schaap of varken, in kapoenen en hoenders, of in een voorwerp uit het huisraad, een mes met ivoren steel, een hooivork, vlas enz.

De laatscholtis (stadhouder) riep de laten op, voerde het vonnis uit, de laatschepenen streken het vonnis, dat door de secretaris werd te boek gesteld. Deze laatste moest ook het gicht of hypotheekregister bijhouden en de laatkaart in stand houden, opdat de verschillende grondstukken niet verloren gingen. De laatgoederen hadden veel overeenkomst met de leengoederen; ze verschilden alleen op de ondergeschikte punten, zodat de laatheer ook dikwijls leenheer werd genoemd en omgekeerd.

Alvorens af te dalen in het bijzondere - de laathof Puth - zou ik vooraf nog enige bijzonderheden willen geven betreffende de eed, die door de laten van Puth - een practisch gelijkkluidende tekst is vermoedelijk ook voor de andere laathoven van kracht - moesten worden afgelegd alsmede een berekening van de cijnsen.

Den eedt der Laeten (Laathof Puth)

Ich sweere und gelobe das Haus und Hoff zu Puth getreu und holt zij sijn beste zu profiteren, sijn Ernste te waardenen, waer ich kan oft mach, gelyck als een goet vroom laet schuldigh ist tzu doen daer zu helfft mich Gott und sijn heiligh Evangelium. Amen.

In 1447 werden de cijnsen van de laathof Puth als volgt berekend:

Anno 1447 hat man voor

ein cappuyn gehaven	b.b. 8 st.
ein hoen	b.b. 4 st.
voor 7 deniers	b.b. 1 st. 2 ort
3 penninghein	b.b. 1 st. 2 ort
1 aldegroot	b.b. 1 st. 2 ort
1 boddreger	b.b. 1 st. min 1 ort
1 schillinck	b.b. 2 st. 1 ort

nu aber 4 st. die gelts

einen turnir	2 st. 2 ort
einen crompstart	2 st. 2 ort
ein alt meurken	1 ort

Rol van de laathof Puth.

Dysse Roll tzohorich Joncker Henrich van Tzevell tzo Putt ys vernuet im jaer XV^c negen en vyfftich den XXVIII^{sten} dach Mertz mytz dyssen laeten hierna beschreven:

Huys und hoeff mytten ackerland daeraen gelegen omthrint seven syllen op die Ubachsberge geheissen Fronhoeffen, gylt jaers twee cappuyn synt Meitheus misse ende twee Buisschen;
ein bonre ackerlandts gelegen yn dat Vourendall felt;
dry sillen acker gelegen op den Myngersborn wech;
dry sillen ackers op dat Ubachs Heytken gelegen;
huis und hoeff mytten lande daertzu behoerende . . . syllen gelegen op die Ubachs berge by Fronhoeffen;
dry syllen ackers op den Myngersborns wech gelegen;
ein bonre ackers ongeverlich gelegen beneffen den Vourendall wech;
dry syllen ackers op dat Ubachs Heytten gelegen;
huis und hoeff aenhaldende omthrint einen morghen gelegen op die berge thoe Fronhoeven;
ein bonre lans ongeverlich gelegen ynt Vourendall velt;
eyn halff bonre ackers ongeverlich gelegen aen de Dorren kuille;
eyn halff bonre ackers dae bij gelegen;
eyn halff bonre ackers gelegen aen den Colmonder wech;
dry syllen ackers gelegen op des Heren felt;
eyn bonre lans gelegen op den Myngersborn wech;
eynen morgen lans gelegen yn die Dorren Kuille;
eynen morgen lants ouch gelegen yn die Dorren Kuille;
huis ende hoeff op die Ubachsberge gelegen;
eyn buynre weidden gelegen op die Ubachsberge;
ein bonre lans op die Ubachsberge gelegen;
vyff ent zeventich roen ackers gelegen beneven Jan van Thenen;
dry syllen ackers gelegen op dat Ubachs Heitten;
ein halff bonre ackers daerbey gelegen;
eine sillen ackers gelegen boeven Conraedt;
huis ende hoeff aen haeldende omtrint eyn syll gelegen op die Ubachs berge;
vyf sillen ackers gelegen op des Herenfelt;
ein bonre ackers ongeverlich op die Dorren Kuille;
vieff der halver syllen ackers, bynae daer by gelegen;
eynen morgen ackers int Vourendal velt gelegen;
ein bonre ackers ongeverlich gelegen op then Koenraeder wech;
einre hoeffreiden daer ein schuur op steit mit vierden halven morgen ackers daer aen gehorende macht toe saemen ongeverlich vouff morgen gelegen op die Ubachsberge, gelt 1 cap.

P. J. Habets.

De Kerkraadse steenkoolmijnen in de Franse tijd (1794-1814)

(Vervolg)

Inmiddels was op sommige plaatsen weer een diepte van 150 meter bereikt, gerekend vanuit het maaiveld te Holz. Het handpompen naar de watergalerij Koch bleek te duur, tengevolge waarvan besloten werd een hydraulische machine, door paarden aangedreven, aan te schaffen. Deze heeft in 1806 twintig duizend franken gekost; de machine werd in 1806 geheel afgeschreven, waardoor het financieel resultaat in dat jaar tot 12.000 fr. terugviel. De maandstaten over de maanden januari t/m september van dat jaar zijn bewaard gebleven. Het gemiddelde aantal diensten in de winter- en voorjaarsmaanden bedroeg 390, in de oogstmaanden 20 minder. Het aantal verzuimdiensten was niet hoger dan gemiddeld 6. Op 296 dagen per jaar werd gewerkt, terwijl het totaaleffekt rond 145 k.g. bedroeg. Gedurende de eerste 4 maanden van het jaar was de kolenaafzet slecht met als gevolg dat directeur en ontvanger niet uitbetaald werden; ook de leveranciers van olie, stutmateriaal en kabels moesten op hun geld wachten. In april was er zelfs een achterstand in de lonen. Dank zij grote verkoop in mei en juni kon alles weer betaald worden, met uitzondering van enkele nota's van leveranciers. Echter ontstaat tegen het einde van 1806 weer nieuwe achterstand. Het in gebruik nemen van de nieuwe pompmachine had een besparing van 40 handpomperstengevolge, waartegenover echter het aantal paarden tot 12 stuks opgevoerd moest worden.

De bekwame directeur Vandermark stierf in 1806; tot zijn opvolger werd de controleur van de mijnen Valkiere benoemd. In de correspondentie betreffende zijn benoeming wordt betoogd, dat dit besluit een besparing zal betekenen. Valkiere, een oude man en astmalijder, zal genoegen nemen met een laag salaris en krijgt een gemakkelijk baantje, dus alle partijen zullen tevreden zijn. De verkregen besparing bleek achteraf niet mee te vallen, want de jaren 1807 en 1808 leverden een deficit op van 15.000 franken.

Een maandstaat van dec. 1807 vermeldt nog de navolgende getallen : salarissen van directeur, ontvanger en controleur 267 fr. (directeur 125 fr., controleur 100 fr., ontvanger 42 fr.; zij waren met het oog op de slechte resultaten met 10% verminderd); 448 potten olie (circa 560 liter) 672 fr.; ijzer, staal en vijlen 60 fr.; aankoop van 1 paard 108 fr.; bijvoeding van paarden 87 fr.; kabels 179 fr.; stuthout 482 fr.; arbeidsloon 7846 fr.

In augustus 1808 moest de exploitatie vanuit schacht 2, in verband met overlast van water, stilgelegd worden; dit had het ontslag van een 30-tal

arbeiders tot gevolg. De overige bezetting werd naar schacht 1 en naar schacht Bonapart overgebracht; het aantal paarden werd van 12 stuks tot 8 verminderd.

Als opvolger van Valkiere werd het controleurs-ambt vervuld door de 24-jarige Antoine. Deze was reeds 7 jaren in de mijnbouw werkzaam en opgeleid door de hoofd-ingenieur van de noordelijke mijnen van de Franse Republiek. Toen in 1808 fraude werd ontdekt, benoemde het ministerie van binnenlandse zaken de hoofd-ingenieur Mathieu tot hoofd-toezichthouder van de mijnen van Kerkrade, van welke benoeming aan de centrale administratie kennis gegeven werd bij schrijven van 27 januari 1808. Hierdoor werd tevens een einde gemaakt aan de strijdvraag, of voortgegaan moest worden met staats-exploitatie ofwel dat deze aan particulieren moest overgedragen worden. De reeds genoemde Wulf had n.l. bij schrijven van 26 juli 1806 een aanbod gedaan om de exploitatie over te nemen tegen een jaarlijkse uitkering van 12.000 fr. aan de Staat. De directeur der domeinen adviseerde geen gebruik te maken van de offerte. Naar zijn mening kon verwacht worden dat een jaarlijkse winst van minstens 25.000 fr. mogelijk was. Voorzover gedurende de laatste tijd verlies geleden is, moet dit geweten worden aan de fraude, waaraan enkele beambten zich schuldig gemaakt hebben. Nu deze ontslagen zijn en vervolgd zullen worden, kan verwacht worden, dat malversaties niet meer zullen plaatsvinden.

Evenmin werd ingegaan op een voorstel van een niet met name genoemde deskundige om een rechthoekige houten meetbak te doen gebruiken voor het afmeten der verkochte kolen. Gelijkzeitig zou dan het metrieke stelsel kunnen worden ingevoerd. De tegenstanders betogen, dat de grove kolen reeds per miriagram (10 k.g.) verkocht worden, zodat voor deze kolensoort het stelsel reeds in toepassing is. Wat de gruis-kolen betreft, moet rekening gehouden worden met een zeer oude werkwijze, die steeds voldaan heeft. De vrouwen n.l., die de gruis-kolen van het magazijn naar de zich op korte afstand bevindende karren van de kolen-verkopers brengen, gebruiken korven, die, gevuld, afhankelijk van de kwaliteit en het vochtgehalte, een inhoud hebben van 25 tot 35 k.g. Deze korven, welke de vrouwen zelf moeten betalen, dragen zij op het hoofd en zij weten alles zodanig te regelen, dat het gemiddeld gewicht van een korfvulling, na belading van de kar, steeds 30 k.g. blijkt geweest te zijn. Het zou moeilijk zijn een zoveel zwaardere houten meetbak op het hoofd te vervoeren. Daarenboven zullen de vrouwen niet bereid zijn 6 franken voor een meetbak te betalen. (De prijs van een korf is waarschijnlijk beduidend lager geweest. In Maestricht bestond een gilde het zwaarte en

was. Per schacht waren aan de lier 12 man nodig; het bovengronds personeel bestond verder uit smeden, timmerlieden voor het maken van de stutramen, enkele voerlieden en de reeds genoemde vrouwen. Met het lot der kinderen, die als sleepers ondergronds werken, is men in een der rapporten zeer begaan. Aan deze kinder-arbeid is echter moeilijk te ontkomen, „aangezien de beperkte hoogte der galerijen een korte gestalte vereist”, wordt er bijgevoegd.

Onder het hoofdtoezicht van Mathieu wordt het bedrijf weer rendabel; de winsten bedroegen in de jaren 1809 t/m 1811 resp. 26.000, 51.000 en 38.000 fr. In 1810 (schrijven van 14 oktober) wijst de directie van de mijnen op de waarschijnlijkheid, dat deze gunstige resultaten slechts nog een viertal jaren mogen worden verwacht. Ná die tijd zijn de hoger gelegen lagen uitgeput en moeten andere maatregelen genomen worden, waartoe enkele particuliere mijnexploitanten reeds zijn overgegaan. Deze maatregelen bestaan uit het opstellen van een „machine a feu” (stoompomp, welke in de leisteengroeven van Fumay a/d Maas reeds vanaf 1770 gebruikt werd) en het gebruik maken van een „bure a Couffades” (een ophaalmachine, door paarden aangedreven). De aanschaffing van deze machines kost echter veel geld en er is nog weinig ervaring mee opgedaan. De directie is daarom van mening, dat het beter is de exploitatie aan het particuliere initiatief over te laten: er wordt n.l. reeds een jaarlijkse uitkering van 15.000 fr. geboden. Ook wordt er nog op gewezen, dat de staf te klein is om behoorlijk controle te houden. Herhaling van de fraudes van 1806 en 1807 wordt niet onmogelijk geacht.

Het jaarrapport over de exploitatie gedurende 1810 geeft de navolgende cijfers : bezetting 308 man, welke totaal aan loon ontvangen 87382 fr.; produktie 5082 ton grove kolen en 11643 ton gruis; salarissen van directeur, controleur en ontvanger, totaal 3600 fr.; overige kosten 23586 fr.

Kolen worden getrokken op schacht no. 1, op schacht Bonaparte en op schacht Bonne-Espérance. Deze schachten hebben alle een diepte van 60 meter en een doorsnede van 2,3 m. maal 1,3 m. Eerstgenoemde werkt op de laag Grosz-Weggen, welke men tot een diepte, schuin gemeten van 238 m. gevolgd heeft met behulp van 14 „torret” (opbraken). Met een klein blind schachtje heeft men de laag „Vieux Prick” bereikt; 14 galerijen, ieder van een lengte van 740 meter in de laag Grosz-Weggen, zijn ontkoold.

Schacht Bonapart ligt op een afstand van 160 meter van schacht 1 en werkt op „Vieux Prick”. In deze laag zijn 6 galerijen, ieder met een lengte van 700 m., in exploitatie. Alle galerijen hebben een doorsnede van 3 vierkante meter.

In de pompenput, diep 124 m., doorsnede 3,6 vierk. meter, zijn 6 pompen opgesteld, welke het water oppompen naar de watergalerij op het niveau van 64 m. en met een doorsnede van 1,3 vierk. meter. Voor de aandrijving van de pompen worden 9 paarden gebruikt. Iedere schacht is van een handlier voorzien, door 12 man bediend.

In een rapport van 15-6-1812 wordt een dagproduktie van 960 kwintalen

vermeld, getrokken in 640 korfladingen van 150 liter inhoud. De kolen bestaan voor één derde uit grove kolen en voor twee derde uit gruis, waarvan de verkoopprijs 0,8 fr., resp. 0,4 fr. bedraagt. Aan arbeidsloon en salarissen wordt 320 fr. per dag betaald. Voor hout, ijzer, kabels, olie en haver zijn dagelijks 70 fr. nodig.

Hetzelfde rapport wijst verder op de minder gunstige vooruitzichten. De afzet is slecht geweest, wat aan twee oorzaken te wijten is. De concurrentie van particuliere ontginners werkt belemmerend, terwijl het verbod van het stoken van brandewijn een vermindering van een aantal geregelde klanten tengevolge had(!). Verder zijn de wegen in zeer slechte staat. De helling van Herzogenrath naar de Holz is door de zware regenval onberijdbaar geworden, zodat de inwoners van de achterliggende dorpen hun brandstof bij de mijnen aan de overzijde van de Worm gaan kopen. Ondanks dit alles is de samensteller van het rapport nog optimistisch wat betreft de resultaten van de eerstvolgende jaren. Wil men echter een langere periode overzien, zo gaat hij voort, dan moet men in overweging nemen de indertijd verlaten lagen op 2 k.m. afstand weer te gaan exploiteren. Waar die lagen op veel grotere diepte liggen, zal het nodig zijn, stoompompen, voor circa 75.000 franken, aan te schaffen, evenals door paarden aangedreven ophaalmachines, welke 18 à 20.000 fr. kosten. Per korf zal men dan één derde meer kolen kunnen trekken. Een dergelijke exploitatie zal rendabel zijn, omdat na een aantal jaren de particuliere mijnen uitgeput zullen zijn, terwijl er tegen die tijd geen voldoende brandhout meer te krijgen zal zijn.

Gedurende de jaren van de Franse bezetting werden op het grondgebied van de huidige gemeente Kerkrade, naast de reeds besproken hoeveelheden van de abdij- en de St. Nicolaas-mijnen, kolen geproduceerd door de concessies Prickkoul, Feldkoul, Bleyerheide, Voccart en Bostrop. Voorbereidende werken werden, na 1810, voor Pompenmaeker en Alt-Prick verricht. De Prickkoul-concessie, oorspronkelijk 22 H.A. groot, gelegen westelijk van de weg Holz-Kerkrade, tussen de abdij-mijn en de St. Nicolaas-concessie, dateerde van de laatste jaren van de 17de eeuw. In 1723 had zij reeds 117 man in dienst. In 1808 werden de St. Nicolaas-concessie, die onrendabel was en de Feldkoul, die voortdurend in proces met haar burens lag, bij Prickkoul gevoegd, terwijl tevens het concessie-gebied van Prickkoul naar het westen uitgebreid werd. Het verkreeg toen een totaal oppervlak van 150 H.A. Concessionarissen waren de vrede-rechter Henri Winckens, de postmeester Bernard Loesch en Griefgens.

Volgens een rapport van de hoofd-ingenieur der mijnen waren in 1810 ter ontginning van de laag Merle 2 schachten in bedrijf, waarvan een als luchtschacht, de andere als pompschacht. Zij hadden beiden een diepte van 98 meter en een doorsnede van 1,5 maal 1 meter. Een derde schacht voor het vervoer was gedurende 1810 ingestort, zodat aangenomen kan worden, dat Merle toen verlaten is. In de pompschacht was een pomp met diameter van 22 c.m. opgesteld, door paarden gedreven. Het water werd via een kanaal met doorsnede van 1,3 vierk. meter, op 50 meter diepte

gelegen en lang 1840 meter, naar de Worm afgevoerd. Over de ontkoling van laag Groot-Muhlenbach worden gegevens verstrekt. De kolen worden getrokken door een schacht van 52 meter diepte, 1,8 m. maal 1,33 m. in doorsnede; een schacht van dezelfde afmetingen doet dienst als luchtschacht. Groot-Muhlenbach wordt ontgonnen met een vervoersgang in de laag, lang 144 meter waarop 8 galerijen staan, iedere galerij breed 8 meter en met doorsnede van 2,6 vierk. meter. Deze galerijen lopen in de richting Bleyerheide tot aan de concessie-grens, in tegenovergestelde richting daarentegen zijn zij kort, vanwege een storing. De bedoeling is in de naaste toekomst een verdere schacht af te diepen tot op 198 meter onder maaiveld, ter ontkoling van de laag Nieuw-Merle. In deze laag wordt reeds gewerkt met behulp van een vervoersgang van 108 meter lang, waarop 6 galerijen met lengte van 160 meter in de richting Kerk-rade; zij hebben echter slechts een breedte van 4 meter met het oog op het slechte dak. Verder zijn er 7 opbraken van 18 meter ten behoeve van de ontkoling dezer laag.

De waterafvoer schijnt echter nog niet aan alle eisen te hebben voldaan: in een schrijven van 27-11-1811 klaagt de directeur der domeinen, dat Prickkoul, ondanks protest, doorgaat met een gedeelte van het mijnwater via watergalerij Koch te lozen.

In 1810 waren op Prickkoul 285 man werkzaam, terwijl voor het aandrijven van de pomp 14 paarden gebruikt werden. Getrokken werden 2991,3 ton grove kolen en 9923,2 ton gruiskolen, welke tegen 1,75 resp. 0,60 fr. per kwintaal verkocht werden. (Het totaaleffekt was dus rond 150 k.g.).

De kosten bedroegen : arbeidsloon 71343 fr.; olie 5100 fr.; kabels 1000 fr.; stuthout 5995 fr.; admin. 2000 fr.; diversen 3257 fr.

In 3 maanden van het jaar 1811, toen de bezetting tot 260 man terugelopen was, werden 598 ton grove en 2199 ton gruiskolen getrokken. Overeenkomstig een wet van 21 april, aangevuld door een maatregel van bestuur van 6 mei 1810, moest Prickkoul aan de Staat betalen 10 fr. plus 15% per vierkante kilometer concessie-gebied, vermeerderd met 5% van de opbrengst van de kolen.

In 1813 werd de concessie nog enigszins uitgebreid, en werd de naam in Neu-Prick gewijzigd.

In dat jaar werd aan arbeidsloon uitbetaald 19450 mark, terwijl de verdere kosten waren: olie 1927 mark; stuthout 1566 mark; ijzer en staal 455 mark; voer voor 14 paarden 3800 mark; aankoop van paarden 252 mark; korven en diverse materialen 320 mark; verteer 917 mark. De concessionarissen van Feldkoul, zijnde Martin Flyel, Mathias Rehan, Mathias Voncken, de weduwe W. Panhuys en Marie de Roy hebben vanaf 1798 in onmin met hun burens geleefd. In dat jaar n.l. had één der concessionarissen, Marie de Roy, een overeenkomst gesloten met Winand Vaessen betreffende de ruil van een deel der laag Steinknip tegen gedeelten der lagen Groot- en Klein-Muhlenbach. De overige concessionarissen van Feldkoul weigerden de overeenkomst te tekenen. Een nieuw geschil ontstond met de exploitanten van Pannesheyde, in 1804,

naar aanleiding van een waterdoorbraak. De wijze van werken van Feldkoul schijnt geen zekerheid gegeven te hebben dat dit euvel zich niet zou herhalen. Op 30 juli 1806 werd uitspraak in de diverse processen gedaan met als gevolg, dat op 3 augustus de drie schachten van Feldkoul door deurdeksels afgesloten werden in aanwezigheid van kantonrechter Griefgens en Winckens alsmede G. Griefkens als vertegenwoordigers van Prickkoul.

Volgens rapport van hoofdingenieur Mathieu d.d. 10-10-1811 had Winand Vaessen uit Richterich in 1808 een nieuwe concessie voor Bostrop toegewezen gekregen, groot 50 H.A. Het veld was gelegen oostelijk van de weg Holz-Kerkrade, tegenover Prickkoul; het was de bedoeling de lagen Groszweck, Kleinweck, Rouschenweck en Altweck te ontginnen. In 1811 is een schacht, diep 80 m., in bedrijf welke schacht t.z.t. tot 130 m. afgediept zal worden. Deze moderne schacht heeft een doorsnede van 5,32 vierkante meter en is met een schachtbok met kabelwielen uitgerust. Verder is er kort tevoren een stoompomp in bedrijf gesteld op een naburige put, diep 160 m., doorsnede 5 vierk. meter. Een afvoergalerij, lang 1400 m., bracht het water naar de Worm. In 1811 waren 25 man werkzaam aan voorbereidende werken. Volgens een mededeling van de directie, d.d. 6-5-1813, bedroegen de uitgaven gedurende de eerste 4 maanden van dat jaar 17.320 fr., terwijl er slechts voor een bedrag van 6340 fr. inkomsten waren. De stoompomp vergde hoge onderhouds- en reparatiekosten.

De concessie Pompenmaeker, gelegen noordelijk van Bostrop, had slechts een oppervlak van 16 H.A. en was sinds 1780 buiten bedrijf. De eigenaars G. Griekens, G. Offermans en Balthasar Voncken allen inwoners van Kerkrade, hebben de werkzaamheden in 1810 hervat. Een schacht, doorsnede 2 m. maal 1,5 m., is gereed, een 2de schacht is in aanleg. De watergalerij naar de Worm is 640 m. lang en heeft een doorsnede van 1,5 m. Als de concessie-aanvraag voor een nieuwe exploitatie op 21-4-1811 openbaar gemaakt wordt, is Offermans eigenaar van het boventerrein. Slechts 5 man zijn dan met voorbereidende werken bezig.

Ook de mijn Alt-Prick was gedurende lange jaren buiten bedrijf. Rond 1809 willen Mathieu Kullen en Zimmerman weer het veld, groot 21 H.A., gelegen ten noorden van Pompenmaeker, exploiteren en wel de lagen Krodel en Fleychhaken; Alt-Prick, Grenswerk en Hemeline schijnen hier reeds vroeger afgebouwd te zijn. Twee schachten zijn in aanbouw, de ene op Krodel, diep 52 m., de andere op Fleychhaken. De doorsnede van beide schachten is 1,3 m. maal 2 m. Een afvoerkanaal, lang 1300 m., loost het mijnwater op de Worm. In 1812 (april) delen zij mede, dat nog gedurende 6 á 8 maanden met 6 arbeiders zal moeten gewerkt worden aan het afstutten van deze watergalerij. In hetzelfde jaar werd een boete van 1349 franken aan de exploitanten opgelegd wegens het werken zonder nieuwe concessie-aanvraag. In naam van de concessionarissen protesteert Charles Russel uit Eygelshoven tegen de opgelegde boete. Hij argumenteert, dat de burgemeester van Kerkrade verzuimd had bekendmaking van de prefectuur te publiceren, volgens welke bekend-

making, daterende van 19 aug. 1812, een aanvraag voor nieuwe concessies vóór 1 sept. van dat jaar ingezonden moest zijn, wilde men verdergaan met exploiteren. Daarenboven, betoogt Russel, wordt Alt-Prick nog niet geëxploiteerd, doch worden er slechts voorbereidende werken uitgevoerd ter verbetering van de watergalerij. De boete werd terugbetaald, maar de concessie is waarschijnlijk niet verleend.

De mijn „Voccart” met een veld van 200 H.A., gelegen zuidelijk van Bostrop, had op Kerkraads gebied slechts een concessie-terrein van 11 H.A. Op dit terrein bevond zich een schacht, diep 52 meter, met doorsnede 2,33 maal 1,66 meter. Een watergalerij, lang 1000 m., met doorsnede van 1,4 m², was in gebruik voor de afvoer van het water naar de Worm. In juli 1811 werden de laatste 50 ton kolen getrokken. De kwaliteit was zodanig, dat ze bij verkoop slechts 0,6 fr. per kwintaal opbrachten. Na die tijd moest de mijn gesloten worden in verband met de slechte luchtcondities. De bedoeling was toen, een tweede schacht bij te bouwen.

Concessionarissen waren Arnold en Pierre Winckens, wonende te Kohlberg.

Op 28 april 1801 vroegen de gezusters Deroy, woonachtig in Aken en concessionarissen van Pannesheide (toen departement van de Ruhr), toestemming om de kolenlagen, gelegen onder Bleyerheide te mogen ontginnen. Volgens de omschrijving van het verzoekschrift moet de bovengrond daar ter plaatse uitsluitend uit heidegrond hebben bestaan. De gezusters Deroy zijn van plan van een hydraulische machine gebruik te maken, terwijl zij voldoende stuthout uit de naburige dennenbossen kunnen betrekken. Zij zeggen voorts, dat exploitatie van de lagen onder Bleyerheide een goede werkgelegenheid voor een groot aantal armen zou betekenen. Burgemeester Poyck tekent met de gehele gemeenteraad protest aan tegen een eventuele concessieverlening aan de gezusters Deroy. Onze „Maître-Houilleurs”, zo wordt geschreven, „zijn best in staat om de enige behoorlijke reserve aan koolrijke gronden zelf te exploiteren; daarenboven hebben wij voldoende armen in Kerkrade”. Ondanks dit protest wordt de vergunning aan de gezusters Deroy en hun schoonbroer Dumont op 20 sept. 1805 bij openbare kennisgeving gepubliceerd en in 1808 verleend. Als rechten zijn verschuldigd: 1/40 van de opbrengst van de kolen, gedolven boven de watergalerij, 1/60 van de opbrengst uit kolen, gedolven tussen niveau watergalerij en 50 m. dieper, 1/80 voor nog dieper gelegen kolen.

De concessie Bleyerheide is vanuit de mijn Pannesheide geëxploiteerd. In samenhang hiermede ontbreken verdere gegevens in het rijksarchief Maastricht. Het oppervlak van de concessie was 150 H.A.

Een felomstreden concessie is Nulland geweest. Winand Vaessen en Mathieu Ackens, deze laatste mede-vennoot van de firma Dautzenberg en van Wersch, hadden reeds omstreeks 1800 exploratie-werkzaamheden in het Nullandveld verricht op een perceel, ter grootte van circa 20 H.A., toebehorende aan de gebroeders Dautzenberg. Een voorlopige concessie was hun hiertoe verleend (4 fructidor van het jaar 7; 21 aug.

1799). De aanleg van een watergalerij, lang 320 meter, naar de Anselderbeek mislukte als gevolg van het losse boventerrein. Meer succes schijnen zij gehad te hebben met de bouw van een schacht, 30 meter diep. Op 19-1-1811 vragen zij nu een definitieve concessie aan voor een veld van 150 H.A. Hun aanvraag vond grote steun bij de gemeenteraad van Kerkrade, terwijl een deel der leden van de centrale administratie van het departement der Nedermaas ook niet afkerig was van het verlenen van een nieuwe vergunning. Hiertegen werd echter verzet aangetekend door de concessionarissen van Prickkoul en door de overige leden van de centrale administratie, bij monde van de directeur der Domeinen. Laatstgenoemden zijn van oordeel, dat Nulland voor de Staat moet gereserveerd worden. Prickkoul argumenteert, dat zij minstens 31,5 H.A. van het omstreden veld nodig heeft om een rendabele exploitatie van de eigen mijnen te garanderen; zij heeft reeds 20.000 franken uitgegeven om in de richting van Nulland te ontginnen, terwijl de nieuwe hydraulische machine 18.000 fr. gekost heeft. Zij is bereid 1,5 fr. per H.A. mijnrecht te betalen, terwijl Vaessen slechts 1 fr. biedt.

Zoals bekend mag worden verondersteld, werd het veld van Nulland, evenals Alt-Prick, in 1815 bij de voormalige abdij-mijnen gevoegd om als Domaniale Mijnen door de staat te worden geëxploiteerd. Het oppervlak van de concessie werd door deze samenvoegingen tot rond 430 H.A. vergroot. Pompenmaeker, Bostrop en Voccart vervielen aan Pruisen, terwijl Neu-Prick, Bleyerheide en Pannesheide in particuliere handen bleven.

Ir. H. Bauduin.

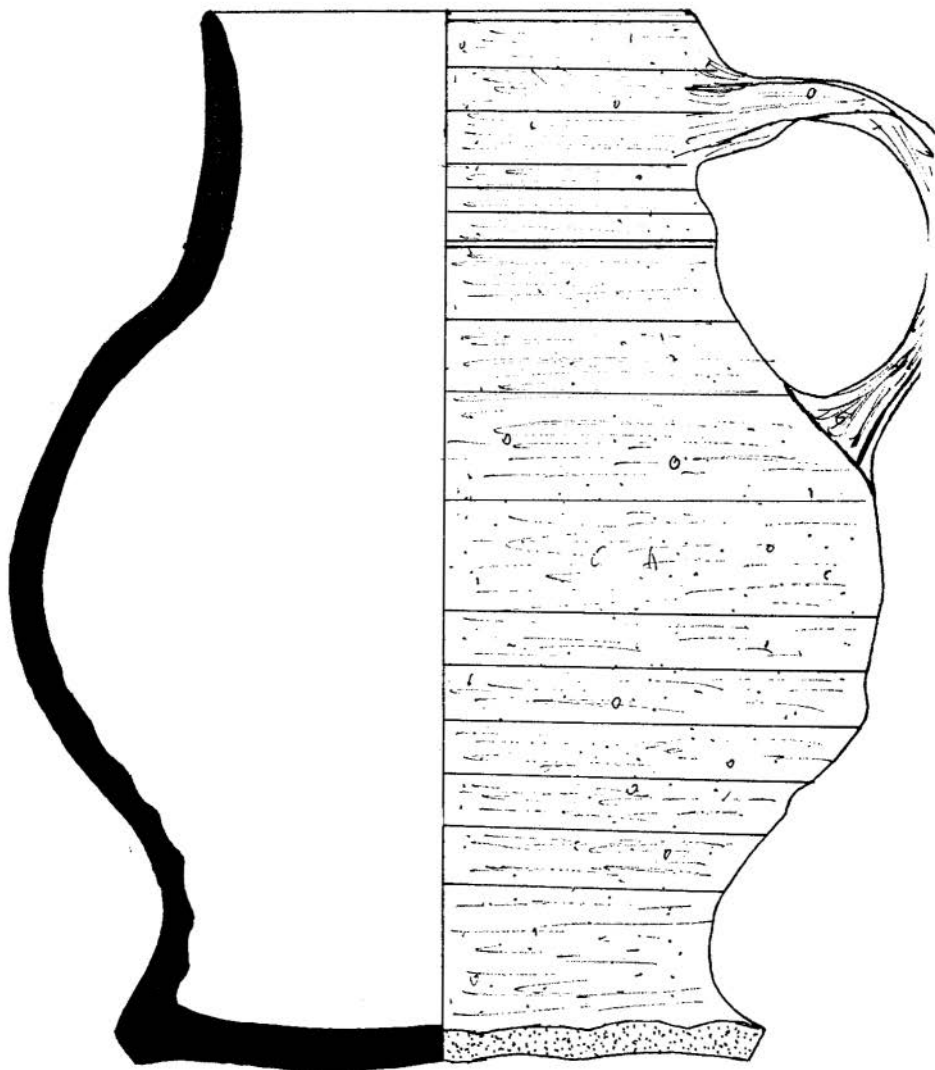
VONDST VAN HARDSTENEN GEGLAZUURD KANNETJE.

Op 9 april 1965 werd tijdens werkzaamheden aan de Uilestraat gestoten op een hardstenen geglaazuurd kannetje.

Tijdens het weggraven van de grond werd dit kannetje, dat zich op een diepte van 30 cm onder het trottoir op het zuidelijk hoekpunt Uilestraat-Kruisstraat bevond, in tal van fragmenten versplinterd, die naderhand weer in elkaar gezet konden worden.

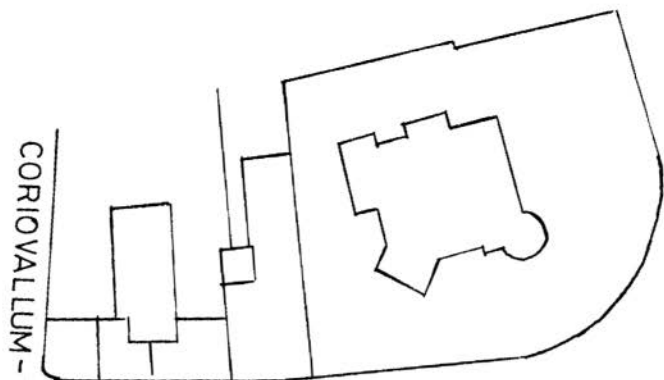
Het kannetje dateert van ná 1500.

L. v. H.

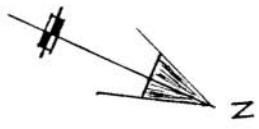
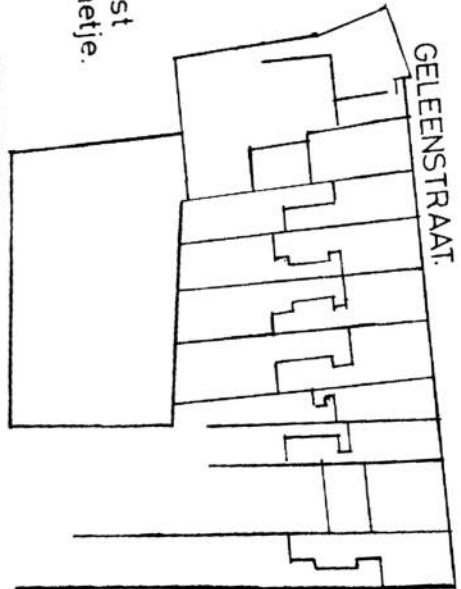
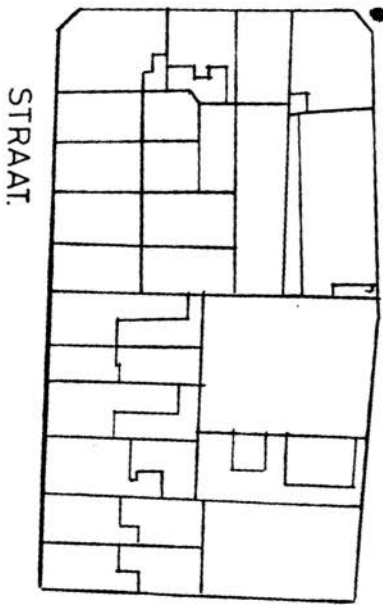

schaal 1 : 1.

j.g.

vondst
kannelje.

Romeins brandgraf aan de Valkenburgerweg te Heerlen

Bij het graven van funderingssleuven ten behoeve van de nieuw te bouwen woning van ir. A. L. G. Hoefnagels, hoofd-directeur van publieke werken der gemeente Heerlen, aan de Valkenburgerweg, kwam op 18 maart 1965 een Romeins brandgraf aan het daglicht.

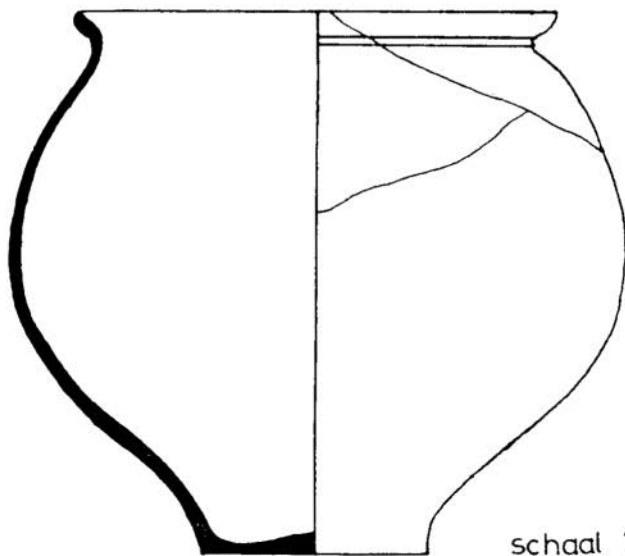
Het graf bevond zich slechts op een diepte van 0,50 m onder het maai-veld. Men moet echter wel rekening houden met de diepe ligging van dit terrein. Het lag op een afstand van ongeveer 19 m van de Romeinse weg, die ter plaatse op een diepte van $\pm 0,75$ m onder de huidige Valkenburgerweg loopt.

De inhoud van dit brandgraf, dat slechts gedeeltelijk onderzocht kon worden, bestond uit:

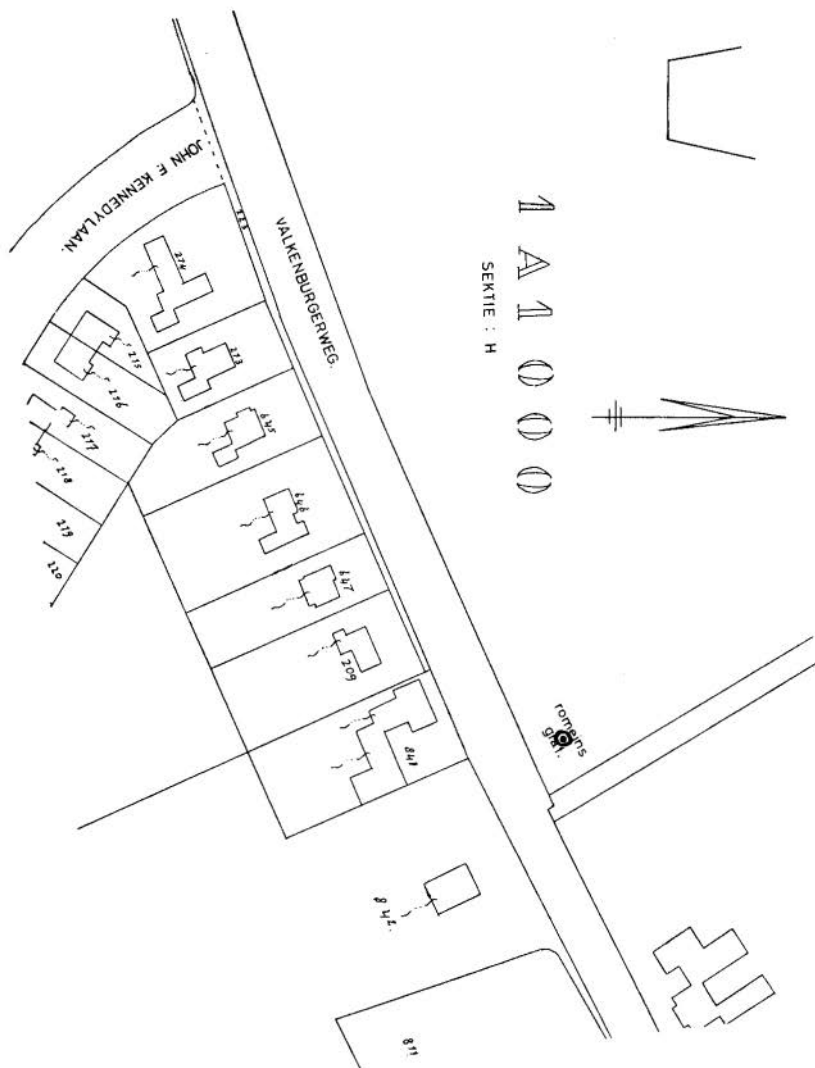
1. Veel houtskoolsporen.
2. Enige verbrande beenderrestjes.
3. Een klein ruwwandig bekertje, gedeeltelijk beschadigd, met een hoogte van 7,2 cm. ¹⁾
4. Een 35-tal ruwwandige aardewerkfragmenten.

Dit brandgraf ligt aan de noordzyde van de Valkenburgerweg en bevindt zich op geringe afstand van de vier brandgraven die op 2 en 3 september 1964 aan de zuidzijde van de Valkenburgerweg gevonden werden. ²⁾

L. v. H.

schaal 1 : 1
j.g.

1) De datering van het kleine ruwwandige bekestje is eind 1e -begin 2e eeuw.

Zie: *P. J. J. Stuart* : Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen; Leiden 1963, Pl. no. 6 en Pl. 20 no. 323.

2) Zie: *Land van Herle* : 14e jaargang no. 5, sept.-okt. 1964, blz. 101—103.

HISTORISCHE CHRONIEK

PAUSELIJKE ONDERSCHIEDING VOOR ONZE VOORZITTER.

Tijdens een feestelijke bijeenkomst gehouden op 29 juni j.l. is de heer J. J. Jongen te Schaesberg gehuldigd geworden als veertig-jarig lid en méér dan dertig jaren president van de St Vincentiusvereniging aldaar. Deken Mertens reikte hem de pauselijke onderscheiding uit met oorkonde en gouden medaille, behorend bij „Pro Ecclesia et Pontifice”. Vele plaatselijke autoriteiten onder wie burgemeester Prick woonden deze plechtigheid bij.

Redaktie.

HERDENKING 4e LUSTRUM VAN DE HISTORISCHE KRING „HET LAND VAN HERLE”.

Op 4 april jl. werd het feit herdacht, dat 20 jaar geleden de historische Kring „Het Land van Herle” door enige vaste bezoekers van de leeszaal van het gemeentearchief van Heerlen werd opgericht. Zeer duidelijk bleek uit dit eerste samenzijn, dat er behoefte bestond aan een samenbundeling van krachten m.b.t. de bestudering van ons streekverleden. In maandelijks bijeenkomsten konden dan onderwerpen betrekking hebbend op de historie van deze streek in bespreking worden gebracht. In navolging van deze initiatiefnemers kwam de huidige werkgroep, ter viering van dat feit, zij het dan ook in bescheiden vorm, in een zitting bijeen.

De voorzitter liet de voornaamste feiten en gebeurtenissen van de afgelopen jaren nogmaals in vogelvlucht de revue passeren. De overleden medeoprichters werden herdacht.

De secretaris las de notulen van de oprichtingsvergadering voor en ging nader in op de activiteiten van de Kring in 't algemeen en van diverse werkende leden in het bijzonder. Zo werden o.a. in totaal 165 maandvergaderingen, 17 jaarvergaderingen en 42 excursies gehouden.

Terugblikkend op de voorbijgane jaren kan gezegd worden, dat de Kring ontegenzeggelijk zijn bestaansrecht heeft bewezen, mede getuige het groeiend aantal abonnee's op ons tijdschrift.

Redaktie

AANWINSTEN GEMEENTELIJK OUDHEIDKUNDIG MUSEUM.

Het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen kon door aankoop zijn verzamelingen uitbreiden met een 514-nummers tellende collectie oudheidkundige voorwerpen, afkomstig uit de nalatenschap van wijlen Jef Leufkens, de bekende Heerlense amateur-archeoloog en verzamelaar van hoofdzakelijk romeinse oudheden. Het feit, dat nagenoeg al deze voorwerpen uit het romeinse woonniveau van het centrum van Heerlen afkomstig zijn, bestempelt deze collectie tot een plaatselijk wetenschappelijk bronnenbezit van de eerste rang. Hiermede wordt weer eens de belangrijkheid van Heerlen in de romeinse beschavingsperiode geaccentueerd.

Deze uitgebreide verzameling omvat gespecificeerd en ingedeeld naar de geschiedkundige periode van herkomst de navolgende voorwerpen:

Prehistorie: 10 voorwerpen

Romeinse tijd:

a. terra sigillata (versierd, gestempel en gladwandig): 279 voorwerpen

b. inheems en ruwwandig aardewerk 95 voorwerpen

c. bronswerk: 25 voorwerpen

d. glas- en beenwerk: 75 voorwerpen

e. steen- en bouwfragmenten: 12 voorwerpen

f. ijzer- en lood: 11 voorwerpen

Middeleeuwen en latere tijden: 7 voorwerpen

Voorts kon de gemeentelijke bibliotheek uit diezelfde nalatenschap een 9-tal boeken, betrekking hebbend op archeologische onderwerpen, 65 tijdschriften, waaronder een aantal oude exemplaren van het „Land van Herle” en 18 foto's en prentbriefkaarten van oud-Heerlen overnemen.

Deze uitgebreide collecties betekenen een waardevolle aanwinst zowel voor de gemeentelijke bibliotheek als ook voor het Heerlens oudheidkundig museumbezit.

Redactie.

ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN :

a) ARCHEOLOGISCHE VONDST NABIJ HET HOEKPUNT KEEKSTRAAT-NETELSTRAAT.

Op 30 maart jl. werd t.g.v. het bouwrijp maken van de terreinen gelegen tussen Heerlerheide en Passart-Zuid door de amateur-archeoloog en correspondent van de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek, de heer L. Würth uit Geleen, een melding gedaan van de vondst van een aantal grote stenen nabij het hoekpunt Keekstraat-Netelstraat te Heerlerheide. Daar het alle schijn had van door mensenhanden te zijn opgestapeld en geen speling der natuur te zijn, werd deze vondst aan de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek te Amersfoort alsmede aan het geologisch bureau van Heerlen doorgegeven.

Redactie.

b, VROEG-MIDDELEEUWS POTTENBAKKERSBEDRIJFJE.

Dezerzijds werd op 11 mei j.l. de vondst geconstateerd van een vroeg-middeleeuws pottenbakkersbedrijfje waarvan de grondsporen aangetroffen werden bij het uitschachten van de kelders voor nieuw te bouwen woningen aan de Vaechsweg te NIEUWENHAGEN. Het eerste onderzoek wees uit, dat we hier te doen hebben met een unieke en zeer belangrijke vondst. Ook voor de geschiedenis en vooral voor het ontstaan van de „Vaechshof = Voogdshof”, op wier terreinen dit pottenbakkersbedrijf gevestigd is geweest, zouden nieuwe gezichtspunten naar voren kunnen komen. De rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek te Amersfoort verrichtte gedurende verschillende dagen een nood-opgraving waarvan de resultaten momenteel nog niet bekend zijn.

Redactie.

c) GRINTLAAG.

Op 17 juni stelde mr H. Th. Vrouwenraets, burgemeester van Nieuwenhagen, de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen in kennis van de aanwezigheid van een grintlaag, die aangetroffen werd bij het uitdiepen van een put t.b.v. de verwarmingsketel voor de nieuw gebouwde school in het Hoefveld te NIEUWENHAGEN. Aangezien in juni 1964 op datzelfde terrein het zeer fraaie romeinse brandgraf werd teruggevonden, kon vermoed worden, dat deze grintlaag eveneens van romeinse oorsprong kon zijn en wellicht een onderdeel kon vormen van een romeinse weg.

Bij controle dezerzijds bleek de bouwput echter reeds gedicht te zijn tengevolge waarvan geen nader onderzoek plaats kon vinden.

Redactie.

THERMENCONGRES TE AUXERRE.

Van 29 april-2 mei 1965 werd te Auxerre (Fr.) door de Société des Antiquités Nationales te Parijs een congres gehouden, dat in hoofdzaak gewijd was aan de resultaten van onderzoekingen van opgegraven romeinse thermengebouwen. De agenda vermeldde o.a. een spreekbeurt door drs. L. van Hommerich met als titel: „*de Vicus Heerlen-Coriovallum en zijn thermengebouw*”.

Redactie.

JAARVERGADERING LIMBURGS GESCHIED- EN OUDHEIDKUN- DIG GENOOTSCHAP TE HEERLEN.

Op 26 maart 1965 belegde het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap haar jaarvergadering in een der ruimten van het Gemeente-archief en museum, Orpheusstraat 2 te Heerlen.

Dr. B. POLL, stadsarchivaris van Aken, hield een interessante causerie met als titel: „PREUSSEN UND DEN NIEDERRHEINLANDE, 1815-1918”.

Deze bijeenkomst werd door ongeveer 50 leden bijgewoond.

Tijdens de pauze werd gelegenheid gegeven om het nieuw ingerichte oudheidkundige museum van Heerlen te bezichtigen, waarvan door de aanwezigenden een druk gebruik werd gemaakt.

Redaktie.

GEMEENTELIJKE HISTORISCHE BIBLIOTHEEK VAN HEERLEN.

In het kader van de tot standkoming van een samenwerking tussen diverse instanties in de gemeente Heerlen voor wat betreft het instellen van een algemeen historische uitleenbibliotheek voor de oostelijke mijnstreek, waarvoor de gemeenteraad van Heerlen bij zijn besluit van 3 januari 1963 een ruim krediet voteerde, werd door het gemeentebestuur van Heerlen een gediplomeerde bibliotheekassistent aangevraagd, die m.i.v. 1 maart j.l. zijn werkzaamheden begon bij de dienst van het gemeente-archief en museum.

Redaktie.

BEZOEKEN EN ONTVANGSTEN :

a) Op 10 mei j.l. bezocht de 4e klas van het Cordius Lyceum te Amersfoort, die op een werkkamp te Heerlen verbleef, de dienst van het Archief en het Museum. Drs L. van Hommerich gaf bij deze gelegenheid in een der ruimten van de dienst een lezing met lichtbeelden over het onderwerp:

„DE GESCHIEDENIS VAN HEERLEN”.

Daags daarna brachten de 64 deelnemers o.a. een bezoek aan het romeinse museum.

Redaktie.

b) De *Heemkundekring Gemert* werd op zondag 27 juni eveneens ontvangen en rondgeleid door romeinse Heerlen. Na een uitvoerige oriëntering door drs L. van Hommerich werd een bezoek gebracht aan het oudheidkundig museum, waarna een wandeling volgde langs een aantal punten in de stad, die in de romeinse beschavingsperiode een belangrijke rol hebben gespeeld. Zo werden o.a. bezocht het thermenterrein en de Coriovallumzuil.

Redaktie.

c) Op 30 juni alsmede op 3 juli organiseerde de *Aachener Geschichtsverein* een excursie naar Coriovallum, het romeinse Heerlen, en naar de oude abdij van Rolduc. Het gezelschap, in totaal 150 personen, werd door drs L. van Hommerich aan de Coriovallumzuil ontvangen. Na een begroetingswoord ging spreker nader in op de betekenis van romeins Heerlen in het grote verband van het Imperium Romanum. Vervolgens begaf men zich langs het thermenterrein naar het romeinse museum in de nieuwe Stadsschouwburg. Na een oponthoud aldaar van 1½ uur werd een historische rondrit gemaakt rondom Heerlen, waarna de excursisten zich naar Rolduc begaven.

Redactie.

OPENING NIEUW INGERICHT „HEIMATMUSEUM” HEINSBERG.

Te Heinsberg werden op 5 maart jl. door de Heimatverein des Selfkantkreises Geilenkirchen-Heinsberg de deuren van hun nieuw en modern ingericht museum voor de bezoekers ontsloten.

Aan deze officiële opening ging een stijlvolle plechtigheid vooraf, die door de leden van het Dagelijks Bestuur van de historische kring „Het Land van Herle” werd bijgewoond.

De interne verbouwing alsmede ook de nieuwe opstelling van de voorwerpen mag als zeer geslaagd gekenmerkt worden en is voor de geïnteresseerde bezoeker zeer zeker het bekijken waard.

Redactie.

PUBLIKATIES OVER HEERLEN.

Ter voorbereiding van het landelijk congres op 19 en 20 mei 1965 te Heerlen van de Landelijke Contactraad voor de gemeentelijke bemoeiingen met de lichamelijke opvoeding en sport, geeft de april-aflevering van het maandblad „Landelijk Contact” uitgebreide bijzonderheden over de stad Heerlen. Op bladzijde 9 treffen we van de hand van L. van Hommerich een artikel aan over „*uit de geschiedenis van Heerlen*”.

In het „Programmaboekje”, verzorgd door de Heerlense Stichting voor Lichamelijke Opvoeding en Sport”, wordt nader ingegaan op de diverse takken van sport, die in Heerlen worden beoefend. Ook hierin vinden we op de bladzijden 10-14 van dezelfde auteur een artikel dat als titel draagt: „*Heerlens sportveld in de romeinse thermen*”.

Naast een plattegrond van de thermen, waarin de gymnastiekplaats duidelijk gemarkeerd is, wordt op bladzijde 11 een afbeelding opgenomen van het in Heerlen gevonden bronzen beeldje, voorstellende een atleet, die in de ene hand een olympische ring en in de andere hand vermoedelijk een fakkel (afgebroken) draagt.

Redactie.

TABLEAUX OUD-HEERLEN.

Na de smaakvol ingerichte etalages in oud-romeinse stijl bij gelegenheid van de opening op 16 september 1964 van het nieuwe zakenpand van de N.V. Schunck aan de Promenade, verraste genoemde firma op 12 maart jl. zeer vele kijkers met een aantal goed en verantwoord uitgebeelde tableaux van oud-Heerlen (1874-1925). Aanleiding hiervoor was de herdenking van het feit van de vestiging, nu 90 jaar geleden, in de gemeente Heerlen. Men kon achtereenvolgens uitbeeldingen bewonderen van:

1. Schunck's eerste vestiging „A genne Sjam”, weverij ± 1874 (nu Edah, Willemstraat);
2. het hoekpunt Akerstraat-Nobelstraat, ± 1880, met op de voorgrond het „Noabelspoëlke”;
3. een gezicht op oud-Heerlen aan de hand van een schilderij uit 1886;
4. Schunck's tweede vestiging, Kerkplein, ± 1890;
5. de Bongerd met poel, ± 1890;
6. Emmalein met oude pastorie en voormalig tolhuisje;
7. Emmastraat met optrekkende schutterij, 1895;
8. Hotel Cloot, hoek Emmastraat-Bongerd, 1898;
9. Mijn Oranje Nassau I, 1898;
10. Geleenstraat, ± 1900, met rechts de gotische gevel van het voormalige zakenpand Hennen;
11. het Oude Raadhuis, Geleenstraat, ± 1900;
12. huis (hotel) „De Kroon”, Emmastraat (voormalige burgemeesterswoning);
13. autobussen, waarmee de klanten naar Heerlen werden gehaald met de daarbij behorende dienstregeling, ± 1925.

Redaktie.

CULTURELE AVONDEN BERNARDINUSCOLLEGE.

Door de dienst van het archief en het museum van Heerlen werd medewerking verleend aan de totstandkoming van twee culturele avonden, georganiseerd door leerlingen van de 3e klas gymnasium van het Bernardinuscollege te Heerlen. Naast voordrachten, toegelicht met lichtbeelden, werd getracht een uitbeelding te geven van het leven en het werk van onze voorouders.

Op 26 mei werd een avond gewijd aan: *romeins Zuidlimburg*, terwijl op 9 juni als onderwerp gekozen was: *de kastelen in Zuidlimburg*.

Beide avonden die door leraren en de leerlingen werden bijgewoond mogen als zeer geslaagd beschouwd worden.

Redaktie.